

YARATICI VE KÜLTÜREL ENDÜSTRİLER VE COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE KÜLTÜR VE SANAT SEKTÖRLERİNİN DURUMU

CREATIVE AND CULTURAL INDUSTRIES AND THE STATE OF ART OF THE ARTS AND CULTURE SECTORS IN TURKEY DURING COVID-19 PANDEMIC

Zeynep ÖZARSLAN*

ÖZ

COVID-19 pandemisi yaratıcı ve kültürel endüstrilerin bazı alt sektörlerinin faaliyetlerinde ciddi kısıtlamalar yaşanmasına neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de pandemi sürecinde yaratıcı endüstrilerin parçası olan kültür ve sanat sektörleri için durum değerlendirmesi yapmaktır. Çalışma kapsamında, Mart-Eylül 2020 tarihleri arasında Türkiye'de kültür-sanat sektörüne, merkezi ve yerel yönetimlerin sağladığı kamusal destekler ve de meslek birlikleri, sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarının destekleri, nitel araştırmalarda kullanılan veri analiz tekniklerinden biri olan doküman analizi tekniği ile incelenmektedir. Sinema, televizyon, tiyatro, müzik, gösteri ve performans sanatları kategorileri altında ele alınan kültür-sanat sektörüne sağlanan destekler; finansal destek, vergi indirimi veya erteleme, dijital arşiv desteği, erken bilet rezervasyonu, sanatsal performansın icrası için gereken çevrimdışı veya çevrimiçi ortamların sağlanması, yaşanan sorunlara ilişkin yapısal çözüm önerileri geliştirilmesi temalarına göre değerlendirilmektedir. Araştırma neticesinde pandemi döneminde Türkiye'de kültürel ve sanatsal

---

* Doç. Dr., Çukurova Üniv., İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, zozarslan@cu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8278-3237>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 22.11.2020
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 23.02.2021

faaliyetlerin merkezi yönetim tarafından yeterince desteklenmediği, yerel yönetimler tarafından kısmen desteklendiği ve de meslek birliklerinin ve sendikaların bazı destekler sağladığı ancak politika yapıcıların karar mekanizmalarına yeteri kadar etki edemediği tespit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcı ve Kültürel Endüstriler, Sürdürülebilir Gelişme, COVID-19 Pandemisi, Türkiye’de Kültür ve Sanat, Medya.

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic has caused serious restrictions on the activities of some of the sub-sectors of the creative and cultural industries. The aim of this study is to examine the state of art of the arts and culture sectors, which are sub-sectors of creative and cultural industries, during the pandemic in Turkey. In this study, the public supports provided by the government and metropolitan municipalities and the supports of the professional associations, trade unions and civil society organizations to the arts and culture sectors, between March-September 2020, are examined through document analysis technique. The supports offered to the arts and culture sectors under the categories of cinema, television, theater, music and performative arts are analyzed regarding the following themes: Financial support, tax reduction or deferral, digital archive support, early ticket reservation, providing offline or online stages required for the artistic performance, proposing structural solution for the problems encountered during the pandemic. The findings of the research reveal that the arts and culture sector are not adequately supported by the government, while partly supported by the local authorities, professional associations and unions during the pandemic. However, they are not sufficient to influence the policymakers to provide adequate support.

Keywords: Creative and Cultural Industries, Sustainable Development, COVID-19 Pandemic, Culture and Arts, Media.

GİRİŞ

Çeşitli uluslararası ve ulusal kuruluşlar tarafından farklı isimlerle nitelendirilmesine rağmen genellikle yaratıcı ve kültürel endüstriler olarak adlandırılan sektörlerin, sürdürülebilir ekonomik ve insani kalkınma üzerinde olumlu etkileri vardır. Bu çalışmada, yaratıcı ve kültürel endüstrilerin tanım ve kapsamı sunulduktan sonra, yaratıcı ve kültürel endüstrilerin Türkiye’deki kurumsal tarihi ve ekonomik rolü, çeşitli uluslararası ve ulusal kuruluşların istatistiksel verilerine dayanılarak değerlendirilmiştir.

2020 yılı başlarından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgınından, yaratıcı ve kültürel endüstrilerin farklı alt-sektörleri farklı şekillerde etkilenmiştir. Bazı alt-sektörler çok olumsuz etkilenirken, bazıları da pandemi döneminde güçlenmiştir. Ancak kültür ve sanat sektörü salgından en olumsuz etkilenen sektörlerdendir. Türkiye’de yayımlanan genelgeler ile 15 Mart-1 Temmuz 2020 tarihleri arasında faaliyetlerine ara vermek zorunda kalan kültür-sanat sektörü pandemi döneminde desteğe ihtiyaç duymuştur.

Buna göre, çalışmanın amacı COVID-19 pandemisinin yaratıcı ve kültürel endüstriler üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve spesifik olarak da Türkiye’deki kültür ve sanat sektörleri üzerindeki etkilerini doküman analizi yöntemi kullanarak değerlendirmektir. Araştırma kapsamında Türkiye’de COVID-19 pandemisinde kültür ve sanat sektörlerine verilen merkezi ve yerel yönetimlerin sağladığı kamusal destekler ve de bu alandaki meslek birlikleri, sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarının destekleri, nitel araştırmalarda kullanılan veri analiz tekniklerinden biri olan doküman analizi tekniği ile, elektronik materyaller üzerinden incelenmiştir.

Bu çalışmanın yazarı, araştırması neticesinde, Eylül 2020 itibarı ile, Türkiye’de yaratıcı ve kültürel endüstrilere sunulan kamusal desteklere dair, kamu kurumları tarafından hazırlanan bütüncül, kapsayıcı bir rapor olmadığını tespit etmiştir. Bu nedenle çalışmada analiz edilecek olan dokümanlar, araştırma konusu olan COVID-19 pandemisinde kültür-sanat sektörüne sağlanan destekleri ortaya koymaya imkân veren dokümanlar arasından seçilmiştir. Buna göre, pandemi döneminde ilgili bakanlıkların yayımlamış oldukları genelgeler ve yönetmelikler, yerel yönetimlerin, meslek birliklerinin ve sendikaların web sayfalarında yayımlanan araştırma konusuyla ilgili duyurular, sivil toplum ve araştırma kuruluşları tarafından yayımlanan raporlar ve de destek ve dayanışma pratiklerini içeren çeşitli medya içerikleri araştırma kapsamına dahil edilmiştir.

COVID-19 pandemisinin yaşandığı Mart-Eylül 2020 tarihleri arasında Türkiye’de kültür-sanat sektörüne verilen destekleri analiz etmeyi hedefleyen bu

araştırma için, yukarıda belirtilen dokümanlarda, içerik analizi için temalar belirlenmiştir. Buna göre, kültür-sanat sektörünün alanları; sinema, televizyon, tiyatro, müzik, gösteri ve performans sanatları olarak ele alınmıştır. Bu alanlara sağlanan destekler ise, nakit maddi yardım olarak finansal destek, vergi indirimi veya ertelenmesi, dijital arşiv desteği, erken bilet rezervasyonu, sanatsal performansın icrası için gereken çevrimdışı veya çevrimiçi ortamların sağlanması, yaşanan sorunlara ilişkin yapısal çözüm önerileri geliştirilmesidir. İncelenen dokümanlarda hangi kuruluşların, hangi alanlara, nasıl destekler sağladıkları belirlenen temalar çerçevesinde ortaya konmaktadır. Araştırma bulguları, Türkiye'deki yaratıcı ve kültürel endüstrilerdeki istihdam koşulları ile bağlantılandırılarak ve kültür sanat sektörünün durumu karşılaştırmalı olarak analiz edilerek verilmektedir.

1. YARATICI VE KÜLTÜREL ENDÜSTRİLER: TANIMLAR VE KAPSAM

Yaratıcılığın, kültürün ve bilginin ekonomideki rolü gelişmiş ülkelerde uzun yıllar önce kabul edilmiş ve konuyla ilgili çeşitli kamusal düzenlemeler yapılmıştır. Birleşik Krallık Hükümeti Kültür, Medya ve Spor Departmanı (DCMS), Hükümetin 2001 Yaratıcı Endüstriler Planı başlıklı belgesinde yaratıcı endüstrileri şöyle tanımlar: “Bireysel yaratıcılık, beceri ve yetenekle temellenen ve zenginlik potansiyeline sahip olan endüstriler”dir (Department for Digital, Culture, Media & Sport, 2001: 5). Öte yandan, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) yaratıcı endüstrilere kültür boyutunu ekler ve yaratıcı ve kültürel endüstrileri, “ana amacı kültürel, sanatsal ve kültürel miras ile ilgili bir özü olan malların, hizmetlerin ve faaliyetlerin üretim ve yeniden üretim, tanıtım, dağıtım veya ticarileşme faaliyetleri” olarak tanımlar (UNESCO, 2015: 11). Bunlara ek olarak, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) yaratıcı ekonomi ile ilgili benzer bir yolu izler ve yaratıcı ekonomiyi, “imgeler, sesler, metinler ve sembollerin egemen olduğu çağdaş dünyadaki yaratıcılık, kültür, ekonomi ve teknoloji ile ilişkili gelişen/yükselen bir konsept” olarak tanımlar. Ayrıca UNCTAD, yaratıcı ekonomilerdeki fikri mülkiyet haklarına da vurgu yapar. “Yaratıcı endüstriler, sanat, kültür, iş dünyası ve teknolojinin kesişiminde yer alan endüstrilerdir. Bunlar yoğun yaratıcı beceri içeren faaliyetlerdir ve ticaret ve fikri mülkiyet hakları vasıtasıyla gelir üretimine olanak verir” (UNCTAD, t.y.) Benzer şekilde, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) de yaratıcı endüstriler tanımında fikri mülkiyet haklarının korunmasına vurgu yapar. WIPO'ya (2017: 8) göre “yaratıcı endüstriler çeşitli faaliyetleri içerir, bu faaliyetler az ya da çok özgün işe ve fikri mülkiyet haklarının korunmasına dayanır.” Ayrıca yaratıcı endüstrilerin, sanatsal ve kültürel mirasla bağlantılı unsurlarının artan bilgi ve içeriğin dijital transferi etrafında örgütlenen yapısına da dikkat çeker.

Her ne kadar tanımlar arasında farklılıklar olsa da tüm tanımlarda ortak olan nokta ekonomidir. Yaratıcı ve kültürel ürünlerin ve hizmetlerin ulusal, bölgesel ve küresel ticaret akışıyla birlikte, yaratıcı endüstriler kavramı da evrilmektedir. Artık genellikle yaratıcı ve kültürel endüstriler (*Creative and Cultural Industries*–CCIs) olarak kullanılmaktadır. Yaratıcı ve kültürel endüstrilerin küresel ekonomi üzerinde önemli pozitif etkileri vardır. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına (SDGF) göre yaratıcı ve kültürel endüstriler, ekonominin ana itici güçlerindedir ve dünya genelinde 29,5 milyon iş/meslek yaratmakta ve 2,250 milyar US dolarlık bir ekonomiyi oluşturmaktadır (Sustainable Development Goals Fund, 2020). Söz konusu Amaçlara göre, yaratıcı endüstriler sadece ekonomik bir etki yaratmakla kalmaz, aynı zamanda sürdürülebilir insani kalkınmaya da katkıda bulunur. Benzer şekilde UNESCO 2005 yılında, Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesinde kalkınma için kültürün önemini tanıır ve ulusal kültür politikalarını desteklemeye başlar (UNESCO, 2020b). Kültür, 2015 yılında, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin 36. maddesinde, sürdürülebilir insani gelişim için bir faktör olarak değerlendirilir (UNESCO, 2020a: 13). Yine SDGF (2020) de yaratıcı ve kültürel endüstrilerin sürdürülebilir gelişme açısından potansiyelini önemser.

UNCTAD Yaratıcı Ekonomi ve Ülke Profilleri Raporuna göre, Türkiye en iyi performans gösteren ilk 10 gelişmekte olan ülke arasında yer almaktadır ve küresel yaratıcı ekonomiye artan bir şekilde katkıda bulunmaktadır (UNCTAD, 2018: 9). Türkiye 2015 yılında, el sanatları ihracatında %7,7 pazar payı ile dünyada Çin'den sonra ikinci sıradadır (UNCTAD, 2018: 26). Her ne kadar Türkiye yaratıcı ve kültürel endüstriler ekosisteminde önemli bir konuma sahip olsa da daha etkin ulusal kültürel politikalara sahip olması gerektiği de değerlendirilmektedir.

2. TÜRKİYE'DE KÜLTÜR POLİTİKALARI VE YARATICI VE KÜLTÜREL ENDÜSTRİLERİN KURUMSAL TARİHİ

Türkiye'de kültür politikaları tarihi, Cumhuriyet'in ilk yılları, çok partili dönem ve neoliberal politikaların hâkim olduğu küreselleşme dönemindeki politikalar olarak üç ana başlık altında ele alınabilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Atatürk'ün önderliğinde, kültürün ve eğitimin örgütlenmesini sağlamak amacıyla Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Yasası, 1924) çıkarılmıştır ve Türk Tarih Kurumu (1931) ve Türk Dil Kurumu (1932) kurulmuştur. Ayrıca Halkevleri (1932) ve Köy Enstitüleri (1940) kurulmuştur. Çok partili dönemde Devlet Planlama Teşkilatı (1960) ve Kültür Bakanlığı'nın (1971) oluşturulması ile birlikte kültürün devlet tarafından düzenlenmesine yeni katkılar yapılmıştır. Neoliberal politikaların egemen olduğu 1980'li yıllardan itibaren ise, Milli Kültür Şuraları

toplanmıştır. İlki 1982’de, ikincisi 1989’da ve üçüncüsü de 2017’de düzenlenmiştir. Türkiye’deki kültür politikalarını Milli Kültür Şuraları sonuç raporları üzerinden değerlendiren Sünter Sayın’a (2019: 95) göre, 1980 darbesinden sonra gerçekleştirilen Birinci Milli Kültür Şurası ile, 15 Temmuz 2016’daki darbe girişiminden sonra 2017’de gerçekleştirilen Üçüncü Milli Kültür Şurasında, “milli kültür bir milli güvenlik meselesi olarak ele alınmaktadır,” “ikinci Şura ise bunlardan bağımsız olarak dünya nezdinde ele alınmıştır.” Şuralarda toplanan komisyonların aldıkları kararlar tavsiye niteliğinde olsa da Türkiye’de kültür politikalarının değerlendirilmesi anlamında önemli veriler sunmaktadır. Sünter Sayın’ın aktardığı gibi, Birinci Milli Kültür Şurası Türk milli kültürünün daha derin araştırılması ve böylece milli şuurun güçlenmesi (Sayın, 2019: 23), İkinci Şura, Türk milletinin sahip olduğu kültür ve medeniyet varlıklarının korunması ve güçlendirilmesi (Sayın, 2019: 24) ve Üçüncü Şura, “milli kültürün ihyası, zenginleştirilmesi ve çağın gereklerine uygun yeni kültür politikalarının üretilmesi” (Sayın, 2019: 25) amaçlarıyla gerçekleştirilmiştir. Buna göre, Türkiye’de bugüne kadar gerçekleştirilmiş olan üç Milli Kültür Şurasında, kültürün korunma ve güçlendirilme ve de milli bilincin oluşturulması bağlamında ele alındığı görülmektedir. Bu açıdan, şuralarla birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’de kültür politikalarında kültürün korunması meselesinde UNESCO’nun yaklaşımının benimsediği görülmektedir. Ayrıca her ne kadar Üçüncü Şurada “Kültür Diplomasisi” ve “Kültür ekonomisi” başlıklı komisyonlar olsa da aşağıda ayrıntılı olarak incelendiği gibi, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, henüz Türkiye’de kültür diplomasisi ve ekonomisi alanlarında somut adımlar atılmamış olduğu da gözlemlenmektedir.

Milli Kültür Şuraları dışında Türkiye’de yaratıcı ve kültürel endüstrilerle ilgili ilk çalışmaların, 2010’larda başladığı görülmektedir. İstanbul’un 2010 Avrupa Kültür Başkenti ilan edilmesi ile birlikte, 2007 yılında bu konuda hazırlıklar yapılabilmesi amacıyla 5706 sayılı kanun ile Avrupa Kültür Başkenti Ajansı kurulmuştur. Ajans, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile birlikte İstanbul’un kültürel değer envanterini ortaya koyan İstanbul Kültürel Miras ve Ekonomisi Envanteri çalışmasını yürütmüştür (TÜBA, 2011). Daha sonra üniversite destekleri ile birlikte 2012’de İzmir’de ve Ankara’da benzer projeler yürütülür. Dokuz Eylül Üniversitesi iş birliği ile İzmir Kalkınma Ajansı, “İzmir 2012 Kültür Ekonomisi ve Kültür Altyapısı Envanteri ve İzmir Kültür Ekonomisi Gelişme Stratejisi” hazırlamıştır (Tekeli, 2016). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi, “Ankara Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri Projesi”ni yürütmüştür (Ankara Kültür Mirası, 2012). Kısacası Türkiye’deki yaratıcı endüstrilere dair ilk çalışmalar aslında “yaratıcı şehirler” ve “kültürel miras” etrafında örgütlenen UNESCO’nun yaklaşımını takip etmektedir. Konu

ile ilgili erken dönemli çalışmalarda, yaratıcı endüstriler, Avrupa Birliği ülkelerindeki gibi sektör ve ekonomi temelli olarak ele alınmamıştır.

Bu çalışmaların yanı sıra, üniversiteler de Türkiye’de yaratıcı ve kültürel endüstrilerin gelişiminde önemli roller üstlenmişlerdir. UNCTAD ile birlikte Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul’un Avrupa Kültür Başkenti olması etkinlikleri kapsamında, 2010 yılında “21. Yüzyılda Yaratıcı Şehirler ve Endüstriler Sempozyumu” düzenlemiştir (UNCTAD, 2010). Yine 2010 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi, kültür politikaları ve yönetimi konusunda “araştırma, destekleme, bağlantılar kurma, kapasite ve politika önerisi geliştirme ve eğitim” amacıyla Sanat ve Kültür Yönetimi Programı ile Kültür Politikaları ve Yönetimi Araştırma Merkezini kurmuştur (Bilgi Üniversitesi, t.y.). 2016’da Başkent Üniversitesinde Yaratıcı Kültürel Endüstriler Araştırma ve Uygulama Merkezi açılmıştır (Başkent Üniversitesi, t.y.). Merkez, “ulusal ve uluslararası açılardan kültürel ve yaratıcı endüstrilerin ve bağlantılı alanların sorunlarını tespit etmek ve bu sorunların çözüm yollarını geliştirmek” amacı yanında, Avrupa Birliği ile iş birliğinin geliştirilmesi, “kamu yararını esas alarak kamu kurum ve kuruluşlarıyla ortak projeler” yürütülmesi, alandaki gelişmeleri ve güncel tartışmaları takip etmek gibi bazı başka amaçlar da taşımaktadır (Başkent Üniversitesi, t.y.). Son yıllarda diğer üniversitelerde de benzer amaçlarla faaliyet yürütmeyi hedefleyen araştırma merkezleri kurulmuştur. Buna göre, üniversitelerde açılan araştırma merkezlerinin güncel gelişmeleri takip ederek çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği içerisinde politika geliştirilmesine katkıda bulunmak gibi hedeflerle alana bilimsel katkı yaptıkları tespit edilmiştir.

Üniversiteler dışında çeşitli sivil toplum kuruluşları ve dernekler de Türkiye’de yaratıcı ve kültürel endüstrilerin gelişimine ve ulusal politikalar üretilmesine katkı sağlamaktadır. Örneğin 2012’de “ülkemizde yaratıcılığın lobisini yapmak, yaratıcı endüstrileri bir araya getirmek, yaratıcılığın değer-eder ilişkisini kurmak, kamu-bürokrasi nezdinde pozitif ayrımcılık yapılması için girişimlerde bulunmak üzere vakıf ve birliklerin katıldığı bir üst dernek olarak” Yaratıcı Endüstriler Konseyi Derneği (YEKON) kurulmuştur (YEKON, t.y.). Ayrıca 2015’te İstanbul Kalkınma Ajansının desteği ile İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV) içerisinde tasarım, mimarlık, sanat, müzik, sinema gibi yaratıcı endüstrilerin gelişimi için bilgi-belge ve etkinlik merkezi işlevi görecek Yenilikçilik Merkezi açılmıştır (İKSV, t.y.). Son olarak, 2017’de Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) bünyesinde, sektörü temsil etmesi amacıyla, Kreatif Endüstriler Meclisi kurulmuştur (TOBB, 2017). Meclis, “Türkiye’de kreatif sektörler için toplumsal bilincin oluşturulması, ilginin yükseltilmesi ve alt sektörlerin gelişiminin hızlanması” yönünde çalışmalar yapmaktadır. Ek olarak, Telif

Hakları, Mevzuat ve Vergi ile Teşvik ve Destekler Alt Komiteleri kurarak alandaki çalışmalara hukuki destek sağlayacağını ortaya koymaktadır. Buna göre, sivil toplum kuruluşları kendi uzmanlıklarına göre yaratıcı ve kültürel politikalar geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Bütün bu merkezlere, oluşumlara bakıldığında Türkiye’de yaratıcı ve kültürel endüstriler alanına son yıllarda kurumsal ilginin arttığı görülmektedir. Ancak farklı kuruluşların farklı kavramlar kullandığı da tespit edilmiştir, örneğin bazıları yaratıcı endüstri, bazıları yaratıcı ve kültürel endüstriler ve bazıları da kreatif endüstriler olarak kullanmaktadır. Kavram üzerinde ortaklaşamamış olmasının muhtemel en önemli nedeninin yaratıcı ve kültürel endüstrilerle ilgili kamu kurumları tarafından yazılan az sayıda rapor olması ve Üçüncü Milli Kültür Şurasında alınan tavsiye kararlarının henüz bütüncül bir devlet politikası olarak uygulamaya geçirilmemiş olmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir.

Milli Kültür Şuraları dışında Türkiye’de bugüne kadar kültür konusunda hazırlanmış en kapsamlı rapor 2013 yılında hazırlanan ve Avrupa Konseyi’ne iletilen “Kültür Politikaları Ulusal Raporu”dur. Kültür politikalarına dair yasal ve kuramsal çerçeve, kültürel miras, kültür ekonomisi, sanat ve kültürü destekleme, kültür alanındaki gelişmeler, 2000-2012 yılları arasında kültür alanındaki gelişmeler olmak üzere yedi ana başlıktan oluşan rapor, Türkiye’deki kültür varlıklarını ve kültürel gelişmeleri, başarı hikayelerini ayrıntılı olarak ele almaktadır. Kültür ekonomisi bölümünde kültürel endüstriler başlığı altında edebiyat ve yayın, sinema ve film (televizyon dizileri), müzik, performans sanatları (opera ve bale, tiyatro), görsel sanatlar, festival ve fuarlar, tasarım, reklamcılık alt başlıkları vardır. Yine aynı bölümde Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı birimler başlığı altında kültürel merkezler, güzel sanatlar galerileri ve resim/heykel müzeleri, müzeler, kütüphaneler (edebiyat müzesi kütüphanesi), orkestra, koro ve topluluklar alt başlıkları yer almaktadır (Cultural Policy, 2013). Kültür ekonomisi bölümünde Türkiye’de yukarıdaki başlıklarda yer alan alanlardaki ulusal ve uluslararası başarılar sıralanmakta, bu alanlara yönelik istatistiki bilgiler tablolar eşliğinde sunulmaktadır. Bu bölümde kültür ekonomisi “sürdürülebilir insani gelişme” ile açık bir şekilde ilişkilendirilmemiştir. Ancak raporun “kültür alanındaki gelişmeler” başlıklı altıncı bölümünde kültür ve “sürdürülebilir gelişme” ilişkilendirilmiş ve Türkiye’de kültür endüstrisinin son on yılda geliştiği belirtilmiştir (2013: 85). Ayrıca raporda Türkiye’nin, Avrupa Birliği politikalarını ve UNSECO ile Avrupa Konseyi’ni takip ettiği vurgulanmaktadır (2013: 10).

Buna ek olarak, Üçüncü Milli Kültür Şurasının (2017: 10-11) sonuç raporunda yer alan “Kültür Ekonomisi Komisyonu Raporu”nda kültürel ve

yaratıcı ekonomi faaliyetlerinin görüşüldüğü ve “sanal ortamda envanter.gov.tr adresinde yayımlanacak bir kültür envanteri çalışmasının yürütülmesin[in] ve istatistiklerinin düzenli olarak toplanmasının” önemli olduğu vurgulanmaktadır. Türkiye’nin yaratıcı ekonomideki payını “iki katına çıkarma” hedeflenmiş, sponsorluk ve finansörlük uygulamaları önerilmiş, “kültür girişimciliği ve markalaşmanın önemi vurgulanmış”, markalaşma için yol haritası tavsiye edilmiş ve “uygulanabilir hukuki altyapı”nın önemi vurgulanmıştır. Ayrıca, “yaratıcı ekonomi parkları” gibi diğer bazı başka önerilerde bulunulmuştur. Raporda “yetenek sahibi insanların ve girişimcilerin teşvik edilmesi” ifadesi dışında “sürdürülebilir insani gelişme” ile kültür politikaları arasındaki ilişkiye dair bir ifade kullanılmamıştır.

Sonuç olarak, Türkiye’de bugüne kadarki kültür politikaları değerlendirildiğinde, kültürün genel olarak milli güvenlik meselesi bağlamında ele alındığı ve toplumda kültür konusunda milli kültür bilincinin geliştirilmesine yönelik hedefler belirlendiği görülmektedir. Son on yıllık dönemdeki raporlara ve atılan somut adımlara bakıldığında ise Avrupa Konseyine sunulan Ulusal Rapor hariç kültürün ve kültür ekonomisinin diğer ülkelerde olduğu gibi sürdürülebilir insani kalkınma ile birlikte ele alınmadığı görülmektedir. Kültür konusunda daha ziyade kültürel mirasın ve varlıkların korunmasına yönelik UNESCO yaklaşımı benimseniyor gibi görünse de mevcut uygulamaların (Hasankeyf’in sular altında kalması, Kaz Dağları’nda maden aramaya izin verilmesi, Galata Kulesi’ndeki renovasyon çalışmaları, Ayasofya’nın müze statüsünün kaldırılarak cami statüsüne alınması, vb.), bu amaca da pek hizmet etmediği görülmektedir. Türkiye’nin küresel ölçekte yaratıcı ve kültürel endüstriler konusunda politika yapıcı aktörlerden biri haline gelebilmesi için kültürü sadece ekonomik katkıları anlamında değil, sürdürülebilir insani gelişme açısından da ele alan politikalar geliştirmesi ve bu politikaları uluslararası kuruluşların politikalarına uygun şekilde uygulayabilmesi önem taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki uygulamaların ve uluslararası kuruluşların çalışmaları değerlendirildiğinde, yaratıcı ve kültürel endüstriler alanında ilerlemenin, tüm paydaşlarla birlikte alınacak kararlarla mümkün olduğu, ekonomi temelli kararların kültürel ve sanatsal ilerlemeye sınırlı katkı verebileceği düşünülmektedir. Özellikle pandemi dönemiyle birlikte kültür ve sanatın insanların ve toplumların gelişmesindeki rolü ve iyileştirici, birleştirici gücü daha iyi anlaşılmıştır. Buna göre, sektörde faaliyet yürüten tüm aktörlerin yaratıcı emek üzerine temellenen, kültürel mirasın korunmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını göz ardı etmeden, sürdürülebilir insani gelişmeye katkı sunan bir perspektiften kültür ve yaratıcı ekonomi politikası geliştirmesi önem taşımaktadır.

3. YARATICI VE KÜLTÜREL ENDÜSTRİLERİN EKONOMİDEKİ ROLÜ

COVID-19 pandemi döneminde Türkiye'deki yaratıcı ve kültürel endüstrilerin durumunu ortaya koymadan önce, yaratıcı ve kültürel endüstrilerin Türkiye ekonomisindeki rolünü dünya ekonomisi üzerinden değerlendirmek faydalı olacaktır. UNCTAD Raporuna (2018: 415) göre, Türkiye'deki yaratıcı ürün ihracatı 2005-2014 yılları arasında üçe katlanmış, 3,3 milyon dolardan 9,9 milyon dolara yükselmiştir. Benzer şekilde Eurostats'a (2019b) göre, 2018'de toplam ihracat içerisinde kültürel ürünlerin ihracatı, Avrupa Birliği ülkeleri ile kıyaslandığında oldukça yüksektir. 2013'te %2,7 iken, 2018'de 2.8'e çıkmıştır. Avrupa Birliği ülkelerinde bu oran ortalama %2'dir. 2014 yılında Türkiye'nin ana ihracat pazarları, %56 ile Asya, %29 ile Avrupa ve %9 ile Afrika'dır. Ancak 2014 yılında Birleşik Arap Emirlikleri, Irak, İran ve Suudi Arabistan ile de artan oranda ihracat trafiğimiz oluşmaya başlamıştır. Yaratıcı hizmetler açısından, Türkiye'deki yaratıcı hizmetler ihracatı, büyük oranda telekomünikasyon, bilgisayar ve bilişim hizmetleri ihracatı olarak 18 milyon dolardır (UNCTAD, 2018: 416). Eurostat Raporuna (Eurostat, 2019a: 115) göre 2017'de, Türkiye'deki yaratıcı endüstrilerdeki ihracatın %84,8'ini mücevher oluşturmaktadır. UNCTAD Raporuna (UNCTAD, 2018: 415) göre ise, yaratıcı ürün kategorisinde en iyi performans gösteren kategori el sanatları ve tasarım kategorisidir. Buna karşın Türkiye yurt dışından en çok işitsel-görsel, yeni medya ve basın-yayın ürünleri satın almaktadır. Ancak 2012-2017 yılları arasında kültürel ürünlerin toplam ihracattaki payı, aynı kategorideki ithalat ile kıyaslandığında oldukça düşüktür, %0,5'in altındadır (Eurostat, 2019a: 113). Avrupa Birliği ülkelerinde ithalat yaklaşık %1'dir.

Yaratıcı endüstrilerdeki istihdam incelendiğinde ise, Eurostat Raporuna (2019c) göre, 2018'de yaratıcı ve kültürel endüstrilerin toplam istihdama oranı Avrupa Birliği ülkelerinde ortalama %4,5 iken, Türkiye'de %2,3'tür. Ancak ilginç olan nokta, Türkiye'de %2,3'lük istihdam ile %2,8'lik bir ihracat yapıyor olmasıdır. Buna ek olarak Eurostats 2018 verilerine göre (2019a: 73), Avrupa Birliği ülkelerinde yaratıcı ve kültürel endüstrilerde çalışanların yarısı bağımsız çalışandır (*self-employed*). Bu oran Türkiye'de %40'tır. Buna göre Türkiye'de yaratıcı ve kültürel endüstrilere daha fazla devlet desteği verilmesi bu endüstrilerin gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Eurostat (2019a: 47) kültürel istihdam ve kültürle ilişkili alanlarda eğitim alma arasındaki ilişkiyi analiz etmemize olanak veren çeşitli istatistikler de sunar. Buna göre, 2017'de Avrupa Birliği ülkelerinde kültürle ilgili bir alanda eğitim alan üniversite öğrencilerinin sayısı yaklaşık 3 milyondur, buna karşın Türkiye'de bu sayı 974 bindir. Türkiye'deki öğrencilerin 680 bini, sanat, gazetecilik, mimari ve

şehir planlama yerine dil ve toplum bilimleri ile ilgili alanlarda eğitim almaktadır. Bir başka ilginç nokta ise, 2018 verilerine göre Türkiye’de yaratıcı sektörde çalışanların büyük bir kısmının orta-okul/lise ve altı okullardan mezun olmasıdır. AB ülkelerinde ise bu sektörlerde çalışanların %60’tan fazlası yaratıcı endüstrilerle ilgili bölümlerden üniversite diplomasına sahiptir (Eurostat, 2019a: 68). Buna göre, ilgili alanda üniversite derecesine sahip olunmasa da yaratıcı endüstrilerdeki istihdamın Türkiye ekonomisine önemli katkıları olduğu görülmektedir. İstihdam edilenlerin alanla ilgili eğitim almasının hem ekonomiye hem de sürdürülebilir insani gelişmeye daha çok katkı yapacağı düşünülmektedir.

Uluslararası kuruluşların raporlarına ek olarak Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve de Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verileri de Türkiye’deki yaratıcı ve kültürel endüstrilere dair daha detaylı analiz yapılmasına olanak sağlar. TÜİK 2018 yılını içeren verilere göre (TÜİK, 2020a), toplam ihracatın %4,2’sini kültürel ürünlerin ihracatı oluşturmaktadır ve bunun %73,5’lik bölümü el sanatları ve tasarım sektöründendir. Kültür ürünlerinin toplam ithalat içindeki oranı ise %2,2’dir ve bunun %48,4’ünü görsel-işitsel medya sektörü oluşturmaktadır. TÜİK verilerine göre (TÜİK, 2020a) kültürel sektörlerde 2018 yılı katma değer katkısının dağılımı şöyledir: “%23’ü sinema filmi, video ve televizyon programları yapımcılığı ile ses kaydı ve müzik yayımlama, %20,7’si programcılık, yayıncılık ve haber ajanslarının faaliyetleri, %20,6’sı mimarlık, %18,6’sı yayımcılık, %11,5’i yaratıcı sanatlar, gösteri sanatları ve eğlence, %5,6’sı diğer kültürel sektörler.” Ek olarak, TÜİK 2018 yılı verilerine göre (TÜİK, 2020b) kültürel istihdamda olanların “%44,6’sı el sanatları çalışanları, %14’ü mimar, planlamacı ve tasarımcılar olarak, %10’u ise yaratıcı sanatçılar ve sahne sanatçıları olarak” çalışmaktadır.

Türkiye’de kültürel istihdamda olanların eğitim durumu konusunda uluslararası raporlarda sunulan veriler ile TÜİK verileri benzerdir. TÜİK 2018 yılı verilerine göre (TÜİK, 2020b) “kültürel istihdamda olanların %45,5’ini lise altı eğitimliler, %32,1’ini yükseköğretim, %22,4’ünü ise lise ve dengi meslek okulu mezunu olanlar” oluşturmaktadır. Ayrıca yine uluslararası raporlardaki ücretli çalışan ve bağımsız çalışan oranları da TÜİK verileri ile örtüşmektedir. TÜİK’e göre (TÜİK, 2020b) “kültürel istihdamda olanların, %59’u ücretli, maaşlı veya yevmiyeli çalışırken, %41’i işveren, kendi hesabına veya ücretsiz aile işçisi olarak” çalışmaktadır.

Yaratıcı ve kültürel endüstrilerin hangi sektörleri kapsadığına dair farklı kuruluşların ve ülkelerin farklı sınıflandırmalar yaptığı görülmektedir (Özarlan, 2019: 156-157). Burada farklı kuruluşların kategorilerine ayrıntılı olarak değinilmeyecektir. Türkiye’de yaratıcı ve kültürel endüstriler için, bu başlık

altında bütüncül veriler sunan bir devlet kurumu yoktur. Ancak yaratıcı ve kültürel endüstriler kapsamında değerlendirilen sektörlerdeki meslekler için Avrupa Birliği NACE kodlama protokolüne göre oluşturulan Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verileri, Türkiye’deki yaratıcı ve kültürel endüstrilerdeki istihdamı daha net anlamamıza olanak verir. SGK 2018 yılı istihdam istatistiklerine göre (SGK, 2020) en fazla istihdamın olduğu şehir olarak İstanbul’daki ve genel olarak Türkiye’deki işyeri sayısı, sigortalı sayısı ve günlük kazanç verileri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo.1: SGK verilerine göre 2018 yılı için Türkiye’deki yaratıcı ve kültürel endüstrilerdeki istihdam istatistikleri (SGK, 2020)

NACE Rev2 Kodu	Yaratıcı Endüstri alanları	İstanbul		Türkiye		Türkiye		
		İşyeri sayısı	Sigortalı sayısı	İşyeri sayısı	Sigortalı sayısı	Günlük Kazanç (TL) (Erkek)	Günlük Kazanç (TL) (Kadın)	Günlük kazanç (TL)
18	Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	3.521	24.350	7.589	49.287	106,94	93,61	103,77
58	Yayıncılık faaliyetleri	1.024	12.028	2.675	24.079	141	134,49	138,53
59	Sinema filmi ve ses kaydı yayıncılığı	1.575	12.976	2.142	17.407	125,45	122,11	124,26
62	Bilgisayar programlama ve danışmanlık faaliyetleri	4.778	51.100	9.426	84.635	236,31	191,59	221,79
63	Bilgi hizmet faaliyetleri	600	12.047	1.857	42.855	168,43	125,01	144,54
72	Bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetleri	264	2.416	939	13.120	276,53	217,98	256,36
73	Reklamcılık ve Pazar araştırması	3.645	39.558	7.377	59.224	123,15	116,26	120,19
74	Diğer mesleki bilim ve teknik faaliyetler	3.204	21.754	9.025	48.795	109,85	100,33	106,08
90	Yaratıcı sanatlar, görsel sanatlar ve eğlence faaliyetleri	852	6.241	1.461	12.131	126,19	119,81	123,80
91	Kütüphane, arşiv ve müzeler	98	1.185	520	3587	140,10	117,74	131,35

Yukarıdaki tabloda el sanatları başlığı altında ayrı bir kategori olmadığı görülmektedir. Bu durum, NACE REV2 kodlama protokolünde el sanatları için bir kod belirlenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar diğer imalatlar kategorisini belirtmek için kullanılan 32 numaralı kod altında el sanatları yer alsa da aynı kod altında tıbbi cihazların üretimi, spor malzemelerinin üretimi gibi alt kategoriler de vardır. Ancak SGK verisi alt kodlar için ayrı bir veri seti sunmadığı için, aynı veri seti içerisinde el sanatları kategorisini ayırmak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle yukarıdaki tabloda el sanatlarını temsil eden bir veri sunulamamıştır.

Yukarıdaki tabloda da sunulduğu gibi, yaratıcı ve kültürel endüstrilerin Türkiye ekonomisinde önemli rollere sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çeşitli devlet kurumları tarafından planlama yapıldığı da tespit edilmiştir. Örneğin T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013) tarafından hazırlanan Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Türkiye'deki yaratıcı ve kültürel endüstrilerin alt sektörlerine ilişkin politika ve strateji geliştirilmesi konularını da kapsamaktadır. Planın kültür ve sanat bölümünde, Türk film endüstrisi, kültür ve sanat faaliyetleri, yeni açılan tiyatro sahneleri ve müzeler, envanter çalışmaları, kültürel miras alanları ele alınmış ve kentsel dönüşüm projelerinde kültürel kimliğe uygunluğun gözetilmesi planlanmıştır. Ayrıca, yine tıpkı Milli Kültür Şuralarında olduğu gibi, burada hedef “kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması, kültür ve sanat faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ile milli kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi”dir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 44-45). Kültür ve sanata dair politikalar bağlamında, görsel, işitsel ve sahne sanatlarının rolünü arttırmak, “Türk film endüstrisinde kültürümüzün temel unsurları ve değerlerinin işlenmesine yönelik teşvik mekanizması oluşturmak”, Türkçe'nin doğru ve etkin kullanımının sağlanması gibi bazı başka hedefler de belirlenmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 45-56). Bilgi ve iletişim teknolojileri bölümünde dijital oyun, mobil uygulamalar ve bilgi teknolojileri hizmetlerinin desteklenmesi, isteğe bağlı yayıncılık ve yeni yayın ortamlarının (sayısal yayıncılık) gelişimine uygun düzenlemeler yapılması hedeflenmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 97). Eğitim bölümünde, okullaşma oranları ve yükseköğretimde kontenjanların artırıldığı bilgisi sunulmuştur. “Milli kültürü özümsemiş”, “sanat ve estetik duyguları güçlü” “girişimcilik ve yenilikçilik özelliklerine sahip”, “bilgi toplumunun gerektirdiği temel bilgi ve becerilerle donanmış” vb., bireyler yetiştirmek gibi hedefler belirlenmiştir. Buna göre, planda milli kültüre atıf yapılmasına rağmen, yaratıcı endüstriler alanındaki ihtiyaçlara yönelik eğitim verilmesi bağlamında herhangi somut bir plan yapılmadığı tespit edilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 30-33).

Sonuç olarak, Onuncu Kalkınma Planı yaratıcı ve kültürel endüstrilerin mimari, dijital oyun, radyo, televizyon, sinema, tiyatro ve müze alanlarını kapsamaktadır. Planda tasarım alanı “tüketime yönelik ihraç ürünlerinde özgün tasarım faaliyetleri özendirilecek, nitelikli tasarımcı yetiştirilmesi” (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 67) ve tekstil sektöründe “tasarım, koleksiyon ve marka yaratabilen, yenilikçi” bir yapı benimsenmesi (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 91) olarak ele alınmıştır. Buna göre, tasarım sadece tekstil, imalat sanayi ve mimari tasarım bağlamında ele alınmış, grafik tasarım bağlamında değerlendirilmemiştir. Benzer şekilde el sanatları adı altında bir kategori yoktur, onun yerine bazen “geleneksel sanatlar” ifadesi kullanılmıştır. Planda çeşitli başlıklar altında marka yaratılması hedefi belirlenmiştir, bu hedef her ne kadar reklamcılık olarak değerlendirilebilirse de reklamcılığın ve reklam ajanslarının ayrı bir başlık altında ele alınmadığı görülmüştür. Ayrıca, yayıncılık faaliyetleri radyo ve televizyon yayıncılığı olarak ele alınmış, kitap, gazete, dergi yayıncılığı olarak Plana dahil edilmemiştir. Performans sanatları olarak tiyatroya kısaca değinilse de dans, opera ve bale gibi sanatlara hiç değinilmemiştir. Benzer şekilde müzik endüstrisine veya canlı müzik icrasına dair de hiçbir planlama yoktur. Buna göre Kalkınma Planlarında tüm alt sektörleri kapsayan sürdürülebilir devlet politika ve stratejileri ile bu endüstrilerin gelişiminin desteklenmesi, Türkiye’deki sürdürülebilir ekonomik ve insani gelişime de katkı sağlayacaktır.

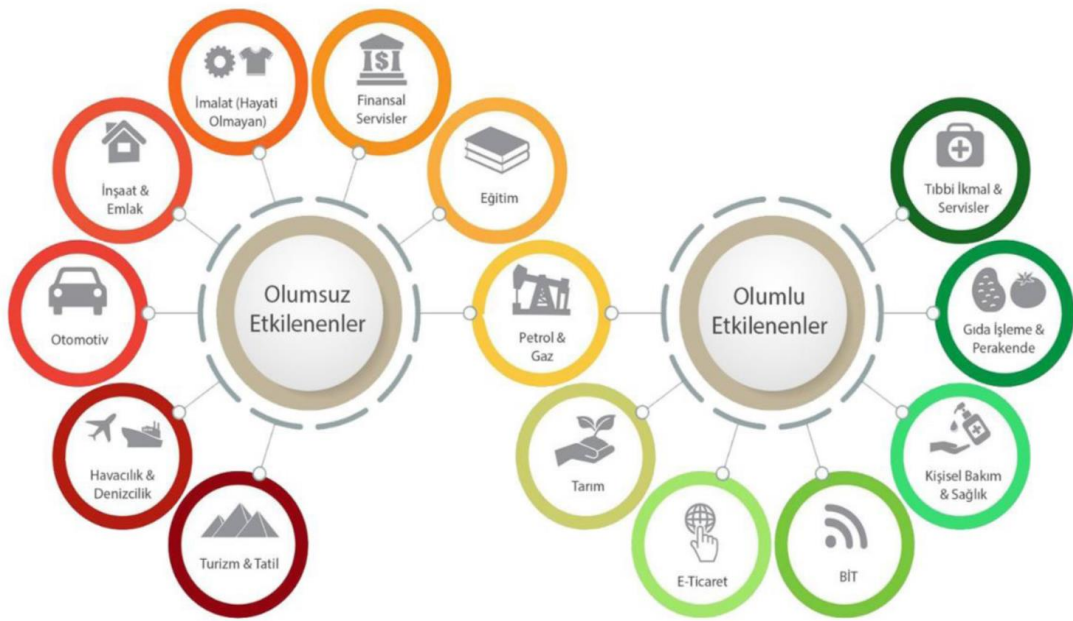
4. COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE YARATICI VE KÜLTÜREL ENDÜSTRİLER

Covid-19 pandemisinin ekonomi üzerinde ciddi sonuçları oldu. Barua (2020) geçici süreyle de olsa ülkelerin sınırlarını kapatmak zorunda kalması ve de malların, sermayenin ve insanların normal akışının engellenmesi nedeniyle pandemiyi tersine küreselleşme (*de-globalization*) olarak niteler, makroekonomik düzeyde sorunlar yaşandığını ileri sürer. Uluslararası Para Fonu (IMF) Şubat 2020’de Çin’in ekonomik büyümesinin %0,4 ve küresel büyümenin de %0,1 yavaşlayacağını öngörmüştür. Buna karşın OECD Mart 2020’de küresel ekonomik büyümenin %2,4’e düşeceğini öngörmüştür (Fernandes, 2020: 3). Benzer şekilde birçok ekonomi uzmanı henüz pandeminin başındayken, küresel ekonomik büyümenin %3,0’dan %2,4’e düşeceğini öngörmektedir (Statista, 2020). Küresel düzeyde olduğu gibi Türkiye ekonomisi de pandemiden olumsuz etkilenmiştir. Voyvoda ve Yeldan (2020: 3) pandeminin Türkiye ekonomisinin %5 daralmasına neden olacağını ve enflasyon oranının %12’ye yükseleceğini öngörmektedir. Yazarlara göre, pandeminin Türkiye ekonomisi üzerinde; talep daralması, üretim ve istihdam kaybı, işgücü üretkenliği kayıpları ve de yurtdışı finansal sermaye girişlerinin durması ve çıkışlarının artması gibi sonuçları olacaktır (Voyvoda ve Yeldan, 2020: 5). Ayrıca, ekonomi uzmanları pandeminin

ekonomik zararlarının 2020 sonu değerlendirmelerinde çok daha yüksek olacağını öngörmektedirler.

COVID-19 pandemisi tüm sektörleri aynı şekilde etkilememiştir, bazı sektörler ekonomik zorluklar yaşarken bazı sektörler de yeni fırsatlar kazanmış ve gelişmiştir. Pandeminin ekonomik yansımaları, potansiyel kazanan ve kaybeden sektörler üzerinde aşağıda görselleştirilmiştir (TÜBA, 2020: 83).

Görsel.1: COVID-19 Pandemisinin Ekonomik Yansımaları: Kısa Vadede Ekonomik Olarak Kazanan ve Kaybeden Sektörler

Kaynak: Dcode Economic & Financial Consulting (<https://dcodeefc.com/infographics>).
Görsel Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından Türkçeleştirilmiştir.

Yukarıdaki görselle göre, yaratıcı ve kültürel endüstrilerden turizm sektörü pandemiden olumsuz etkilenirken, Bilgi İletişim Teknolojileri gibi dijitale dayalı sektörler pandemiden olumlu etkilenmiştir. Konuyla ilgili bazı başka çalışmalar da yaratıcı ve kültürel endüstrilerin olumsuz etkileneceği tespitinde bulunmaktadır. Örneğin Florida ve Seman'ın (2020) 1 Nisan-31 Temmuz tarihleri arasındaki analizlerine göre, Amerika Birleşik Devletleri'nde bu endüstrilerdeki mal ve hizmetlerin satışında 150 milyar dolarlık bir kayıp olduğu tahmin edilmektedir. Özellikle güzel sanatlar ve performans sanatları alanında büyük zorluklar yaşandığını ifade eden yazarlar bu alandaki kaybın 42,5 milyar dolar olacağını ve sektör çalışanlarının yarısının iş kaybı yaşayacağını tahmin etmektedir. Comunian ve England (2020) ise araştırmaları sonucunda pandemiyin yaratıcı endüstriler üzerinde olumsuz etkileri olduğunu, ancak bu olumsuzlukların pandemi ile sınırlı olmadığını, zaten varolan yapısal sorunlar

olduğunu ortaya koymaktadırlar. Yazarlara göre, acil bazı önlemler alınmalıdır ancak asıl önemli olan yapısal çözümler geliştirilmesidir.

Yukarıdaki raporlar ve analizlerden de görüleceği gibi, COVID-19 pandemisinin dünya genelinde ekonomi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurması, yaratıcı ve kültürel endüstrilerin birçok sektörünün de pandemi döneminden olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Türkiye’de de yaratıcı ve kültürel endüstrilerin bazı sektörlerinin pandemiden olumsuz etkilenmesinin en önemli nedenlerinden biri, COVID-19 salgınının önlenmesi kapsamında hükümetin almak zorunda kaldığı bazı önlemlerdir. T.C. İçişleri Bakanlığı’nın Mart 2020’de yayımladığı, 81 ilin valiliklerine gönderilen genelge ile “15-18 Mart tarihleri arasında ülke genelinde 149.382 iş yeri geçici süreliğine faaliyetlerine ara” vermiştir. Yine aynı genelgeye göre;

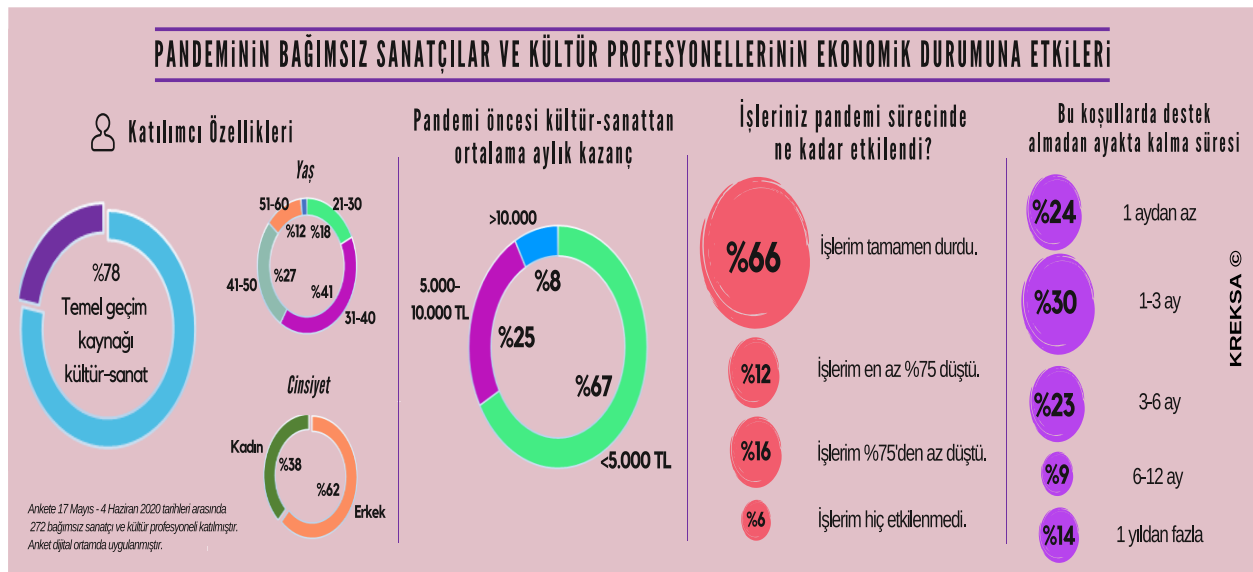
Gece kulüpleri, bar, pavyon, diskotek, tiyatro, sinema, gösteri merkezi, konser salonu, nişan/düğün salonu, çalgılı/müzikli lokanta/kafe, gazino, birahane, taverna, kahvehane, kıraathane, kafeterya, kır bahçesi, nargile salonu, nargile kafe, internet salonu, internet kafe, her türlü oyun salonları, her türlü kapalı çocuk oyun alanları (AVM ve lokanta içindekiler dahil), çay bahçesi, dernek lokalleri, lunapark, yüzme havuzu, hamam, sauna, kaplıca, masaj salonu, SPA ve spor merkezleri faaliyetleri geçici süreliğine durduruldu (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020).

T.C. İçişleri Bakanlığı Genelgesinde, faaliyetlerine ara veren iş yerlerinin sektörlere göre dağılımı da sunulmuştur, buna göre sinema, tiyatro, konser salonu gibi kültür-sanat sektörleri ile ilişkili faaliyetlerine ara veren iş yerlerinden bazılarının sayıları şöyledir: 109 gösteri merkezi, 62 konser salonu, 444 sinema, 95 tiyatro. Seyircilerin de hem yayımlanan genelge dönemi için hem de daha sonrasında salgın yüzünden söz konusu merkezlere, salonlara gitmemeleri nedeniyle, iş yerleri daha uzun süre faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmış ve hatta personelini işten çıkarmak veya ücretsiz izne çıkarmak, kısmi zamanlı çalıştırmak gibi birtakım önlemler almak zorunda kalmıştır. Ayrıca, yukarıda Tablo 1’de sunulan iş yeri sayıları ile söz konusu genelge kapsamında geçici süre ile faaliyetleri durdurulan iş yeri sayıları karşılaştırıldığında Türkiye’de kültür-sanat sektörlerinin pandemiden olumsuz etkilendiğini ileri sürmek mümkündür. Faaliyetlere ara verme durumu Haziran ayı sonlarına dek devam etmiştir. Haziran ayının sonlarında ülke genelinde kontrollü normalleşmeye geçilmesi ile birlikte T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 23 Haziran 2020’de yayımlanan “Kültür ve Sanat Tesislerinde Kontrollü Normalleşme Süreci Genelgesi” ile faaliyete geçecek olan kültür ve sanat tesislerinde alınması gereken önlemler ayrıntılı olarak açıklanmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020a). Kültür ve sanat alanında faaliyet yürüten işletmelerin açılış tarihi 1 Temmuz 2020 olarak

duyurulmuştur. Buna göre, Mart-Temmuz arasında kültür ve sanatla ilgili iş yerleri ve sektör çalışanları faaliyetlerini çevrimiçi ortamlarda yürütmek durumunda kalmış ve ekonomik olarak ciddi zorluklar yaşamışlardır. Benzer şekilde, pandeminin Türkiye’deki yaratıcı ve kültürel endüstriler üzerindeki etkisini analiz eden Kreksa’nın (Kreksa, t.y.) raporuna göre de pandemi sürecinde, araştırmaya katılan, bağımsız sanatçı ve kültür profesyonellerinin %66’sının işleri tamamen durmuştur.

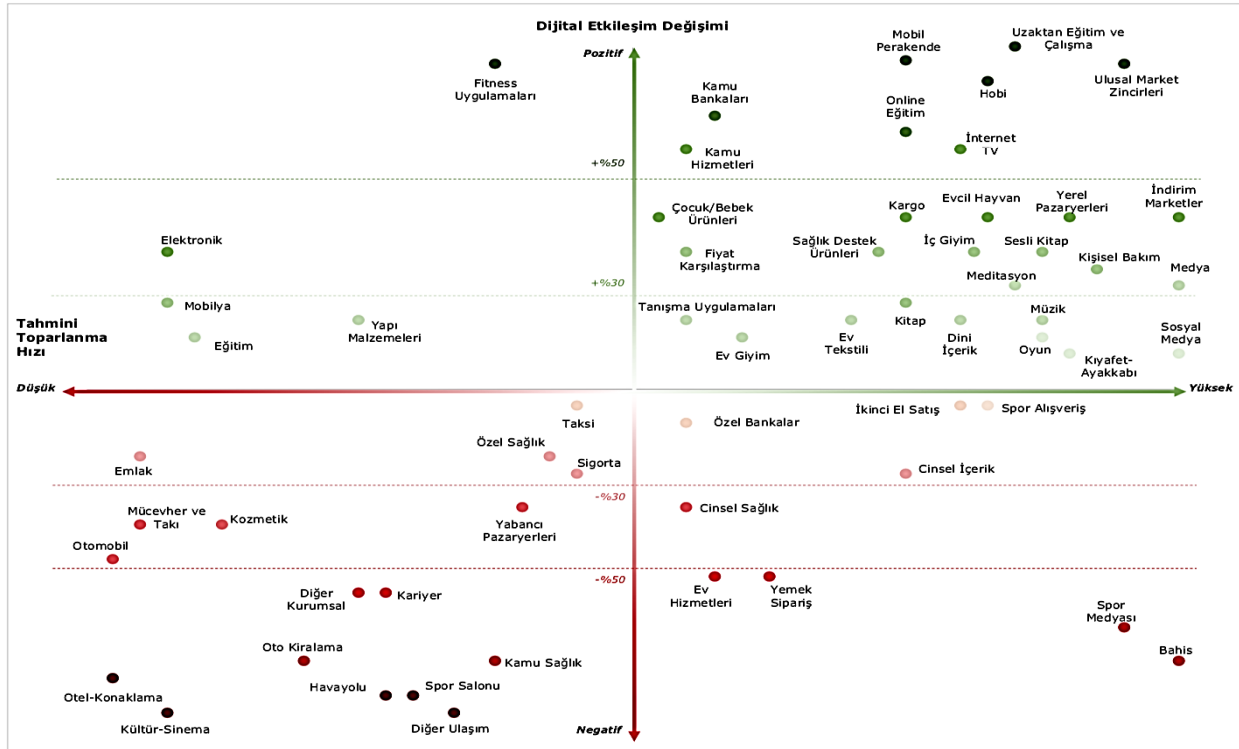
Görsel.2: Pandeminin Bağımsız Sanatçıların Ekonomik Durumuna Etkileri – infografik (Kreksa, T.Y.)

İKSV’nin Nisan 2020’de, “Pandemi Sırasında Kültür Sanatın Birleştirici Gücü ve Alanın İhtiyaçları” raporuna göre de kültür-sanat alanı zor bir dönemden geçmektedir (İKSV, 2020).

Benzer şekilde Mayıs 2020’de Deloitte tarafından yayımlanan “Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye’de Farklı Kategorilere Etkileri” başlıklı rapora göre yaratıcı ve kültürel endüstrilerden özellikle dijital etkileşime olanak veren sektörler pandemiden olumlu etkilenirken, kültür ve sanat alanındaki bazı sektörler en yüksek negatif etkilenen sektörler kategorisinde yer almaktadır (Deloitte, 2020).

Görsel.3: Türkiye’de Covid-19 Salgını Sonrası İncelenen Kategorilerin Dijital Etkileşim Değişimi ve Tahmini Toparlanma Hızları, Nisan 2020 (Deloitte, 2020: 2).

Deloitte’un (2020: 6) analizine göre, yukarıdaki bölümlerde ifade edildiği gibi Türkiye’nin yaratıcı ve kültürel endüstriler ihracatında en önemli sektör olan mücevher ve takı sektörü %50, kültür ve sinema sektörü %95 olumsuz etkilenmiştir. Buna karşın İnternet TV %70, sesli kitap %40, medya sektörü %30, müzik %20, kitap %25 ve sosyal medya %10 olumlu etkilenmiştir (2020: 6). Rapora göre, özellikle kültür-sinema kategorisindeki toplu etkinliklerden uzaklaşılması nedeniyle, insanlar İnternet TV platformlarına yönelmiştir ve bu durumun sınırlamalar ortadan kalktıktan sonra da devam edeceği öngörülmektedir (2020: 7). Benzer şekilde eğlence sektöründeki sert düşüş nedeniyle dijital müzik platformlarına olan talep artmıştır (2020: 9). Ayrıca e-ticaret siteleri aracılığıyla lüks mücevher kategorisinden ziyade daha düşük fiyatlı takı ürünlerine yönelmenin başladığı da belirtilmektedir (2020: 12). Raporda belirtildiği gibi, sinema, konser ve tiyatro gibi alanları içeren kültür-sinema kategorisindeki sert düşüşün yaz dönemi boyunca da devam edeceği ve bu sektörün toparlanmasının uzun vadeye yayılacağı öngörülmektedir (2020: 13).

Buna göre, COVID-19 pandemisi yaratıcı ve kültürel endüstrilerin farklı sektörlerini farklı şekillerde ve oranlarda etkilemektedir. Yukarıdaki çalışmalarda da ortaya konduğu gibi henüz pandemi dönemi sona ermediği için bu etkiler

eldeki mevcut verilere göre ölçülmektedir. Yıl sonu ekonomik veriler alındığında ve pandemi dönemi sona erdiğinde, daha net çıkarımlar yapılabileceği de ileri sürülmektedir. Ancak mevcut verilere göre, yaratıcı ve kültürel endüstrilerin bazı sektörleri için durum pek umut verici değildir.

5. COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE KÜLTÜR VE SANAT SEKTÖRÜNE SUNULAN DESTEKLER VE DAYANIŞMA PRATİKLERİ

Bu bölümde COVID-19 pandemisinin yaşandığı Mart-Eylül 2020 tarihleri arasında Türkiye’de kültür-sanat sektörüne verilen destekler, merkezi ve yerel yönetim olmak üzere kamusal destekler ve de meslek birlikleri, sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarının sağladığı destekler olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. Araştırma kapsamında incelenen alanlar, sinema, televizyon, tiyatro, müzik, gösteri ve performans sanatlarıdır. Araştırmada elektronik kaynaklar, doküman analizi yöntemi kullanılarak incelenmiş ve elde edilen bulgular şu temalara göre sınıflandırılmıştır: Nakit maddi yardım olarak finansal destek, vergi indirimini veya erteleme, dijital arşiv desteği, erken bilet rezervasyonu, sanatsal performansın icrası için gereken çevrimdışı veya çevrimiçi ortamların sağlanması, yaşanan sorunlara ilişkin yapısal çözüm önerileri geliştirilmesi.

Kamusal Destekler – Merkezi Yönetim

Sağlık Bakanı Fahrettin Koca tarafından Türkiye’de ilk koronavirüs vakasının 11 Mart 2020 tarihinde tespit edildiğinin açıklanmasının (TRT Haber, 2020) ardından, 18 Mart’ta 100 milyar liralık “Ekonomik İstikrar Kalkanı” başlıklı tedbir paketi açıklanmıştır (İstanbul Valiliği, 2020). Paket ile birlikte, sinema-tiyatro ve etkinlik-organizasyon sektörleri için “Muhtasar ve KDV tevkifatı ile SGK primleri Nisan, Mayıs ve Haziran ödemeleri 6’şar ay ertelendi” (İstanbul Valiliği, 2020).

Buna ek olarak Kültür ve Turizm Bakanı Mehmet Nuri Ersoy, 4 Nisan 2020 tarihinde kişisel Twitter hesabından turizm, kültür ve sanata yönelik bazı başka desteklere dair paylaşım yapmıştır (Ersoy, 2020). Ersoy, özel tiyatroların devlet desteğinden faydalanmasının sağlandığını, yeni dönemde yardım yapılacak özel tiyatro sayısının artırıldığını açıklamıştır. Ersoy’un (2020) tweetinde yer alan desteklerden bazıları şöyledir:

Bakanlığa bağlı Devlet Tiyatroları, Devlet Opera Balesi, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüklerinde 3000’den fazla yevmiyeli çalışan sanatçımızı 2020 Ocak ayı itibarıyla; yıllık sözleşme kapsamına aldık.

Müzik, Sinema, İlim - Edebiyat, Güzel Sanatlar ve Radyo - Televizyon sektörlerinde; eser sahipleri ile yapımcı ve yayınevlerinden oluşan 27 meslek birliğinin 2020 yılı destek tutarları %50 oranında artırıldı.

“Sinemaya Gitmeyen Çocuk Kalmasın” etkinliği kapsamında, 1 milyon öğrenci için sunulan ücretsiz film hediyesi kapasitesi 2 milyon öğrenciye çıkarıldı. Bu sayede Anadolu’daki sinemalarımızın da desteklenmesi sağlandı.

Etkin Kütüphane Evinizde, Kütüphanem Cepte, E-Kitap Mobil Uygulaması ve Konuşan Kitaplık hizmetleri dijital ortamda sizlerle!

Gidemediğiniz müzeleri sanalmuze.gov.tr adresi üzerinden gezebilir, nitelikli vakit geçirmek istediğiniz her an, Youtube kanalımız üzerinden Bakanlık arşivine ulaşabilirsiniz. Ayrıca çocukların da keyifli vakit geçirmesi için Youtube kanalımızı ziyaret ederek çocuk oyunlarına kolayca erişebilirsiniz.

Ayrıca TRT 2 “*Sanat heyecanı evimizde*” adıyla 24 Mart – 1 Mayıs tarihleri arasında tiyatro oyunları, senfoni ve opera konserlerini yayınlamıştır (Kültür Servisi, 2020).

Özel tiyatrolara ilişkin destek içeren bazı başka düzenlemeler de yapılmıştır. Örneğin 05/05/2020 tarih ve 31118 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Özel Tiyatroların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” Madde 5’te “amatör tiyatrolar için yıllık 18.000 TL’ ibaresi yürürlükten kaldırılmış, ‘%50’sine’ ibaresi ‘%70’ine’ olarak, ‘80.000 TL’ ibaresi ‘150.000 TL’ olarak ve ‘15.000 TL’ ibaresi ‘30.000 TL’ olarak değiştirilmiştir” ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca aynı yönetmelikte “olağanüstü durum” başlığı altında eklenen geçici madde 2 ile özel tiyatrolar için asgari sergileme sayısının 11 Mart 2020 tarihine kadar projeyi sergiledikleri sayı olarak kabul edileceği de karara bağlanmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020b).

Bunların yanı sıra T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Haziran 2020’de, çeşitli meslek birliği ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla “Kültür Sanat STK’ları Çalıştayı” düzenlemiş, o tarihe kadar kültür sanata sunulan kamu desteklerine ve Türkiye’deki sanatseverlerin bu etkinliklere olan ilgisine değinmiştir (T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020c). Çalıştayda ayrıca gelecekte yapılacak olan çeşitli yasal düzenlemelere dair paylaşımlar da yapılmıştır. Buna göre özel tiyatrolardaki kurumsallaşmayı arttırmak için sosyal güvencesi olmayan personel çalıştırılmaması yönünde bazı planlamalar yapıldığı belirtilmiştir. Ek olarak,

çocuklar için tiyatro oyunlarının sergilenmesi için “*kamyon tiyatrosu*” projesinin başlayacağı da duyurulmuştur (T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020c).

Buna göre, Mart-Eylül 2020 tarihleri arasında kültür-sanat sektörüne merkezi yönetimin sağladığı kamusal destekler, sinema, televizyon, tiyatro, müzik, gösteri ve performans sanatlarını kapsamaktadır. Bu alanlardaki meslek birliklerinin destek oranları arttırılmış, ancak tiyatro hariç, diğer alanlardaki bağımsız sanatçıların desteklenmesine yönelik herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Sinema ve tiyatro için vergi ertelenmesi yapılmıştır. Meslek birliklerine ve sanatçılara nakit maddi yardım, finansal destek verilmemiştir. Dijital arşivler sanatseverlerin erişimine açılmıştır, ancak bunlar devlet sanatçılarının performanslarını içeren eserlerdir. Bağımsız sanatçılar için özel bir dijital arşiv desteği yapılmamıştır. Erken bilet rezervasyonu desteği ise, sadece “Anadolu’daki sinema salonlarını” desteklemeye yöneliktir.

Bu bağlamda, 15 Mart – 1 Temmuz arasında faaliyetlerini yürütemeyen kültür ve sanat işletmelerine sunulan kamu desteğinin, dünyadaki gelişmiş ülkelerde sunulan desteklerle¹ karşılaştırıldığında yeterli olmadığı, özellikle özel işletmelerin ve bağımsız sanatçıların kendi imkanları ile baş başa bırakıldığı ve de merkezi yönetimin desteği dışında çeşitli kuruluşların ve sanatseverlerin desteğine ihtiyacı olduğu görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi sektör çalışanların önemli bir kısmının bağımsız çalışan olduğu ve Tablo 1’de sunulan kültür ve sanat emekçilerinin günlük kazançları ile Kreksa’nın (t.y.) araştırmasının bulguları birlikte değerlendirildiğinde, sektörün ve de sektör emekçilerinin büyük bölümünün destek almadan ayakta kalma şansının oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Ayrıca kamu desteklerinin niteliğinin, sektörün acil ihtiyaçlarından öte, sanatseverlerin kültür ve sanatla buluşmasına olanak verecek şekilde tasarlandığı da tespit edilmiştir. Buna göre, kültür ve sanat sektörünün geleceği açısından, bağımsız sanatçıların ve işletmelerin de merkezi yönetim tarafından başta finansal olmak üzere, başka birçok açıdan desteklenmesinin gerektiğine inanılmaktadır.

Türkiye’de merkezi yönetim desteklerini diğer ülkelerdeki devlet destekleri ile karşılaştırmak, yaratıcı ve kültürel endüstrilerdeki destek boyutlarını daha iyi anlamamıza olanak verecektir. UNESCO The Tracker raporlarına göre pandemi döneminde ülkeler kültür ve sanata farklı destekler vermişlerdir. Örneğin Vietnam ve Sudi Arabistan Krallığı “kültürel veri tabanı” oluşturulması, İsveç kültürel altyapının oluşturulması için büyük bir bütçe ayrılması, Şili eğitim bursu desteği, Fransa iyileşme Planı çerçevesinde 2 milyar Euro bütçe verilmesi, Azerbaycan

¹ Destekler için bakınız: İKSV (2020).

vergi indirimi, Yeni Zelanda yerel sanatçıların desteklenmesini sağlamıştır (UNESCO, 2020c). Ayrıca Güney Afrika yaratıcı ve kültürel endüstrilerdeki 30.000 işin güvence altına alınması, (UNESCO, 2020d), Mısır yaratıcı ekonominin desteklenmesi projesi, Avustralya canlı performans merkezlerinin yeniden faaliyete geçirilmesi, Endonezya e-ticarete olanak veren sanal kültürel market ile yerel sanatçıların desteklenmesi, Ukrayna kültür alanındaki projelere bedava danışmanlık hizmeti verilmesi, Trinidad ve Tobago pandemi döneminde sanatçılara 369 bin Dolar fon sağlaması (UNESCO, 2020e) gibi destekler sunmuşlardır. Son olarak, Birleşik Krallık Hükümeti New Deal kapsamında 1.57 milyar Pound değerinde bir yardım paketi açıklamış (BOP, 2020), Kore Yaratıcı İçerik Ajansı (KOCCA) ise 2021 bütçesini 440 milyon Dolara yükseltmiştir (Jangwon, 2021). Bunlara göre, birçok ülke kendi kültür politikalarına paralel bir şekilde pandemi döneminde kendi ülkelerindeki yaratıcı ve kültürel endüstrileri ve de endüstri profesyonellerini finansal olarak desteklemiş, alanla ilgili çeşitli hukuki ve eğitsel adımlar atmıştır².

Kamusal Destekler – Yerel Yönetimler

COVID-19 pandemisinde merkezi yönetimin kamusal desteklerine ek olarak çeşitli büyükşehir belediyeleri de imkanları dahilinde kültür ve sanatı desteklemek için bazı yaratıcı pratikler ortaya koymuştur. Yukarıda Tablo 1’de sunulduğu üzere, Türkiye’de yaratıcı ve kültürel endüstriler alanında faaliyet yürüten işletmelerin büyük bölümünün İstanbul’da olduğu görülmektedir. Buna göre, İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin (İBB) destekleri daha da önem kazanmaktadır. İBB, 1 Haziran 2020’de normalleşme sürecinin başlaması ile birlikte, sinema, tiyatro ve müzik alanı başta olmak üzere kültür ve sanatı destekleyici bazı adımlar atılacağını duyurmuştur (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2020). İstanbul Yenikapı’da kurulacak olan dev ekran ve sahne sistemi ile açık hava tiyatrosu ve açık hava sinemasının faaliyete geçmesi, yaz boyunca İstanbulluların film ve tiyatro gösterimlerini arabalarından izleyebilmeleri, “özel tiyatroların mevcut arşivlerindeki oyunlarının açık hava veya dijital platformlardan yayınlanmasının sağlanması”, ayrıca özel tiyatrolara seyircisiz oynanacak oyunlar için ücretsiz sahne verilmesi bu oyunların çekimlerinin yapılması, ihtiyaç halinde çekimlerde İBB’nin destek olacağı bilgisi de paylaşılmıştır. Bunlara ek olarak, İstanbul’un farklı noktaları ile köy meydanları ve parklarda özel tiyatrolar ve özel-kamu işbirliği ile oyunlar sahnelenmesi de planlanmıştır. Birçok farklı sanat dalından konuk sanatçıların ve genç müzisyenlerin performanslarının İBB stüdyolarında kaydedilerek İBB’nin oluşturacağı dijital platform üzerinden yayımlanacağı da

² Bu çalışma kapsamında tüm ülkelerdeki desteklerin ayrıntılı olarak incelenmesi mümkün değildir. Bu nedenle konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için kaynakçada yer alan çeşitli uluslararası kuruluşların raporlarına bakılabilir.

duyurulmuştur (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2020). İBB'nin “*sanat sizden mekân bizden*” sloganı ile başlattığı destek platformuna dair duyurular da yapılmıştır (Sanatokur, 2020).

Görsel.4: İstanbul Büyükşehir Belediyesi “Sanat Sizden Mekân Bizden” Sloganıyla Oluşturulan Sanatçı Destek Afişleri (Sanatokur, 2020).

Benzer şekilde Ankara Büyükşehir Belediyesi de kültür ve sanat sektörüne destek olmak amacıyla sanatı dijital ortama taşıyan belediyelerden biridir. Belediyenin Ankara Kadın Ressamlar Derneği iş birliğiyle hazırladığı “resim, ebru, keçe, çini, rölyef, seramik, heykel ve baskı sanatına ait 100’e yakın eserin sergilendiği” “Karma Sanal Sergi” Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin oluşturduğu web ortamı üzerinden Mayıs 2020’de sanatseverlere ulaştırılmıştır (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2020a). Ayrıca Belediye, Eylül 2020’den itibaren Başkent Tiyatrolarının oyunlarını, Kent Orkestrası dinletilerini ve Mehter Takımı gösterilerini her hafta Belediyenin kanalı ABB TV ve Büyükşehir Belediyesi sosyal medya hesapları üzerinden canlı olarak yayınlamaktadır (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2020b). Ankara Büyükşehir Belediyesi Kent Konseyi bileşenleri, Temmuz 2020’de T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığını ziyaret ederek başkentte kültürel ve sanatsal etkinliklerin artırılmasına yönelik projelerini de dile getirmişlerdir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2020c).

İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin 21 Haziran 2020’de sanatçılar, akademisyenler, kültür kurumları ve sivil toplum kuruluşu temsilcileri ile birlikte gerçekleştirdiği İzmir Kültür Sanat Buluşmasında, “dirençli kültür sanat yapıları için finansal destek sağlanması amacıyla İzmir Kültür Sanat Destek Fonu’nun yaratılması, sürdürülebilir planlamaların yapılabilmesi için İzmir Kültür Sanat takviminin oluşturulması, sanat kurullarının veya Kent Sanat Konseyi’nin kurulması ve işleyişi konusunda görüşler ve öneriler” sunulmuştur (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2020). Ayrıca “1 Temmuz’dan itibaren 100 Roman gence profesyonel dans eğitimi” verileceği, İzmir’in 2021’de Birleşmiş Kentler ve Yerel

Yönetimler (UCLG) Kültür Zirvesi'ne ev sahipliği yapacağı, böylelikle İzmir'in "tüm dünyanın kültür sanat üreticileri için bir buluşma platformu haline gelmesinin" hedeflendiği bilgileri de paylaşılmıştır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2020). Ek olarak, 1 Haziran 2020'den itibaren İzmir'in açık alan ve aktivite merkezlerinde farklı sanat dallarından 70 etkinlik planlanmıştır. Belediyenin etkinlik takviminde çeşitli dans türlerinin yanı sıra, masal ve şiir dinletileri, pandomim gösterileri, canlı heykel performansları, animasyon gösterileri ve ünlü sanatçıların yer aldığı etkinliklerle pandemi döneminde zorluklar yaşayan sanatçılara destek olunması ve de kentteki sanatseverlerle buluşması hedeflenmiştir (Egetelgraf, t.y). Ayrıca Belediye tarafından açık hava sineması etkinlikleri yapılmıştır (İzmirlist, 2020).

Antalya Büyükşehir Belediyesi, Eylül 2020 itibarı ile "Pandemi günlerinde tiyatro buluşmaları" etkinliği gerçekleştirmeye başlamıştır.

Antalya Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları'nın katkılarıyla koronavirüs salgını sürecinde faaliyetlerini erteleyen özel tiyatrolara destek olmak ve sağlık çalışanlarına moral vermek amacıyla 'Pandemi Günlerinde Tiyatro Buluşmaları' düzenleniyor. Eylül ayı boyunca Antalya Açık hava Sahnesi'nde sahnelenecek altı farklı tiyatro oyununda 300'er koltuk, Büyükşehir Belediyesi tarafından satın alınarak sağlık çalışanlarına ve salgının önlenmesinde mücadele veren belediye bünyesindeki dezenfeksiyon emekçilerine hediye edilecek (Antalya Büyükşehir Belediyesi, 2020).

Diğer büyükşehir belediyeleri de pandemi döneminde kültür ve sanata destek konusunda benzer pratikler geliştirmişlerdir. Örneğin Adana Büyükşehir Belediyesi 19 Ağustos 2020 itibarı ile haftada üç gün ücretsiz açık hava sineması etkinliği gerçekleştirmektedir (Adana Büyükşehir Belediyesi, 2020). Bazı başka büyükşehir belediyeleri de özellikle "arabada sinema" etkinlikleri gerçekleştirmektedir.

Buna göre, yaratıcı ve kültürel endüstrilerden kültür-sanat sektörünün yoğun olarak faaliyet yürüttüğü bazı büyükşehir belediyelerinin destekleri sinema, televizyon, tiyatro, müzik, gösteri ve performans sanatlarının tümünü kapsamaktadır. İlgili mevzuatlar gereği, yerel yönetimlerin desteklerinin, sanatsal performansın icrası için gereken çevrimdışı veya çevrimiçi ortamların sağlanması üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Yerel yönetimler, kendi imkanları dahilinde kültürel ve sanatsal etkinlikleri sanatseverlerle buluşturmak ve bağımsız sanatçılara destek olmak için, açık hava ya da dijital platformlar üzerinden ücretsiz etkinlikler gerçekleştirilmesine olanak vermişlerdir. Ayrıca dijital arşiv desteği de sunulmuştur. Ek olarak, bazı belediyeler sanatsal etkinliklerin biletlerini satın alarak sağlık çalışanlarına hediye etmiş, böylece pandemi döneminden en

çok etkilenen kültür-sanat ve sağlık sektörlerine destek olmuşlardır. Ayrıca yaşanan sorunlara ilişkin yapısal çözüm önerileri geliştirilmesi yönünde de adımlar atılmış ve gelecekte söz konusu büyükşehirlerde kültürel ve sanatsal faaliyetlerin çoğaltılmasına yönelik projeler de geliştirilmiştir.

Meslek Birlikleri, Sendikalar ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Sağladığı Destekler

COVID-19 pandemisinde kültür ve sanat sektörüne kamusal destekler dışında çeşitli meslek birlikleri, sendikalar ve sivil toplum kuruluşları da kültür ve sanat emekçileri ile dayanışma pratikleri geliştirmişlerdir. Bu bölümde sinema, televizyon, tiyatro, müzik, gösteri ve performans sanatları alanında faaliyet yürüten meslek birlikleri, sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarının web sayfalarındaki duyurular, yayımladıkları raporlar ve konuyla ilgili diğer medya içerikleri belirlenen temalara göre analiz edilmiştir.

Yukarıda ifade edildiği gibi merkezi yönetim veya yerel yönetimler tarafından kültür-sanat sektörüne herhangi bir nakit finansal destek verilmemiştir. Bu bağlamda, Sinema ve TV Sendikası ve İKSV'nin organizatörlüğü ile dijital medya platformu Netflix'in, zor durumda olan set çalışanları için oluşturduğu 150.000.000 dolarlık destek paketi oldukça dikkat çekicidir. Sinema ve TV Sendikası'nın belirttiği gibi, "büyük bir çoğunluğu haftalık ya da günlük yevmiye ücretlerle çalışan ve birikim yapmaları mümkün olmayan set emekçileri, gelinen noktada önemli ölçüde mağdur duruma düşmüşlerdir." Ek olarak, sektörün çalışma dinamikleri gereği, set işçilerinin büyük bir kısmı ilgili kurumların desteğinden de faydalanamamaktadır (Sinema ve TV Sendikası, t.y.). "COVID-19 Acil Yardım Desteği" olarak adlandırılan destek kapsamında Netflix'in sağladığı 4.000.000 TL maddi destek, "Sinema ve TV Sendikası ile İKSV'nin organizatörlüğünde adil ve şeffaf şekilde" çok sayıda Sinema TV Sektör çalışanına tek seferlik maddi destek olarak 2500 TL dağıtılması amaçlanmıştır (Sinema ve TV Sendikası, t.y.). Bunun dışında, sinema alanında faaliyet yürüten Sinema Emekçileri Sendikası (Sine-Sen) 1 Haziran 2020 itibarı ile kontrollü normalleşme sürecine geçilmesiyle, setlerde yıllardır çözülemeyen çalışma saatleri ve iş güvenliği sorunlarının pandemi ile birlikte daha da arttığını belirterek, setlerde set işçilerinin sağlığı ve güvenliği için alınması gereken önlemleri içeren görüşlerini T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na ve T.C. Sağlık Bakanlığı'na dilekçe ile bildirmişlerdir. Ayrıca hak ihlali yapan işverenlerin de SGK'ya bildirilmesine başlanmıştır (Sinema Emekçileri Sendikası, 2020).

Sivil Toplum için Destek Vakfı, Turkey Mozaik Foundation işbirliği ve İstanbul Kültür Sanat Vakfı Kültür Politikaları Çalışmaları bölümünün içerik

ortaklığında, bireysel ve kurumsal bağışçıların desteği ile COVID-19'dan olumsuz etkilenen “kültür-sanat kurumlarının ve kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK'ların kurumsal kapasitelerinin gelişimine ve projelerine destek” vermek amacıyla Kültür-Sanat Fonu oluşturmuştur (Sivil Toplum için Destek Vakfı, t.y.). Özellikle “salgın döneminin koşullarına uygun kurgulanan etkinlikler ve/veya formatlar” içeren, “kültür-sanat profesyonellerinin (sanatçılar, yöneticiler, aktivistler vb.) salgın döneminde üretim ve paylaşımlarını sürdürebilmeleri için gerekli fiziksel ve/veya teknolojik araçlara erişiminin sağlanması ve bu araçların kullanımına yönelik eğitim faaliyetleri”ni içeren veya “kültür-sanat alanında uzun dönemli etkileşim, ortak çalışma ve işbirliklerinin önünü açacak yerel, ulusal ve uluslararası ağların oluşturulması veya sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik faaliyetler/projeler”in destekleneceği duyurulmuştur. Destek miktarının toplam 320.000 TL olacağı ve her bir STK'nın en fazla 80.000 TL talep edebileceği de açıklanmıştır (Sivil Toplum için Destek Vakfı, t.y.). Buna göre, vakfın destek fonu salgından olumsuz etkilenen sanatçıları ve sanat kurumlarını, işletmelerini kapsayan ve de bu paydaşların çözüm üretmesini teşvik eden bir yaklaşımla tasarlanmıştır. Bu açıdan kültür-sanat sektörüne sağlanan bu destek, kısa, orta ve uzun vadeli olumlu sonuçlar sağlama potansiyeli taşıması bakımından oldukça anlamlıdır.

Bunların dışında pandemi döneminin başlarında yayımlanan genelgeler ile birlikte faaliyetlerine ara vermek veya kapatılmak zorunda kalan canlı müzik sektörü ve eğlence mekanlarında çalışanlar, pandemiden en olumsuz etkilenenlerin başında gelmektedir. Bu alanda faaliyet yürüten Türkiye Müzik Eseri Sahipleri Meslek Birliği (MESAM), Müzik Yorumcuları Meslek Birliği (MÜYOR 1), Müzik Eseri Sahipleri Grubu Meslek Birliği (MSG), Türkiye Canlı Müzik ve Eğlence Sektörü Derneği (TESDER) ve Müzik ve Sahne Sanatçıları Sendikası'nın (Müzik-Sen) pandemi döneminde sektör çalışanlarına destekleri de incelenmiştir. Ancak, yukarıdaki meslek birliği ve sendikanın sektör çalışanlarına ciddi bir destek sağlamadıkları tespit edilmiştir. MESAM, üyelerin mağduriyetini “bir nebze hafifletebilmek için” haziran ayında yapılması planlanan telif hak edişlerinin dağıtımını mayıs ayına çektiğini duyurmuştur (MESAM, 2020). Mirgün Cabas'ın “Nasıl Gidiyor Karantina?” adlı podcast yayın serisine konuk olan müzisyen Harun Tekin, MSG yönetim kurulu üyesi olarak, MSG'nin yaptığı destekleri dile getirmiştir (Simplecast, 2020). Tekin, MSG'nin 30 Mart 2020 tarihli telif dağıtımını aynı tarihte gerçekleştirebildiklerini, acil durum önlemleri ile ilgili ciddi çalışmalar yaptıklarını, yaklaşık 800 üyeye koli gönderildiğini, 900 üye için fon oluşturulmaya çalışıldığını dile getirmektedir. Ancak MSG ve MESAM üyelerinin genellikle müzik eseri sahipleri ve aranjörler olduğunu belirten Tekin, bunun dışında ilk etkilenenlerin sahne performansı üzerinden gelir kazananlar

olduğunu belirtmektedir. Bu kişiler için müzik sektörü içerisinde destek olmak adına bazı çabalar olduğunu, ama bu çabalarındaki en büyük eksikliğin devlet desteği olduğunu ifade etmiştir. Podcast yayınının gerçekleştirildiği 5 Mayıs 2020'ye kadar, devlet kurumlarından müzisyenlere, meslek birlikleri vasıtasıyla ya da başka yollarla herhangi bir kaynak aktarılıp aktarılmadığına ilişkin soruya; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın meslek birliklerinin kendi harcamalarıyla ilgili yaptığı ufak bir yardım olduğunu ama pandemi dönemi için vergilerde yapılan düzenlemelerde bile müzisyen ve müzik emekçilerinin büyük kısmının vergi mükellefi olmadığı için bundan yararlanamadığını dile getirmektedir (Simplecast, 2020). Buna göre, müzik sektörü için devlet desteği sağlanmamış ama oldukça kısıtlı kabul edilebilecek bazı küçük meslek birliği destekleri sağlanmıştır. Bunların dışında yukarıda adı geçen meslek birlikleri ve sendikanın web sayfalarında pandemi döneminde sektör çalışanlarına destek olduklarına dair herhangi bir açıklamaya rastlanmamıştır. Pandemi döneminde sektör çalışanlarının ve sektörün yaşadığı zorlukları anlatan rapor, vb. de yayımlanmamış oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca sektör çalışanları da bu kuruluşlardan hiçbir destek alamadıklarına dair açıklamalar yapmışlardır (Soybaş, 2020).

Pandemiden en olumsuz etkilenen bir başka kültür sanat alanı da tiyatrolardır. Özellikle özel tiyatrolar ve bağımsız tiyatro oyuncuları bu süreçte ciddi maddi zorluklar yaşamaktadır. 26 Haziran 2019'da İstanbul'daki 32 özel tiyatronun bir araya gelmesiyle kurulan Tiyatro Kooperatifi ve Ağustos 2020'de tüm Türkiye'deki özel tiyatrolar ile dayanışma ve örgütlenmek için kurulan Özel Tiyatrolar Kooperatif Birliği (Bianet, 2020) pandemi sektör çalışanlarına destek olmak amacıyla bazı destek kampanyaları düzenlemiştir. Tiyatro Kooperatifi'nin Mayıs 2020'de başlattığı "*bizde yerin ayrı*" kampanyası ile 30 Haziran 2021'e kadar programda yer alan tiyatroların sahnelediği oyunlara rezervasyon yapılmasına imkân sağlanmaktadır ve bu sayede sanatseverlerin sahnede olamayan tiyatro oyuncularına destek olmasına olanak verilmiştir. Kampanyaya destek olan şirketlerden biri de Anadolu Efes'tir, kampanya kapsamında aldığı 1000 gösterim kartını tıp öğrencilerine hediye etmiştir (Kültürlimited, 2020). Ayrıca Türkiye'nin farklı illerindeki 200 özel tiyatronun önerilerini ve sektör bileşenlerinin paylaştığı fikirleri içeren öneri paketini T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na sunmuşlardır (Tiyatro Kooperatifi, t.y.). Ek olarak, tiyatro emekçileri tarafından başlatılan #tiyatromuzyaşasın kampanyası ile tiyatrocuların pandemi döneminde yaşadığı zorluklar ve ihtiyaçlar için bakanlıklara ve kamuoyuna çağrı yapılmıştır (tiyatromuzyasasin.com). Bunun dışında Oyuncular Sendikası'nın da oyunculara ve seslendirme sanatçılara destek olmak için gerçekleştirdiği bazı çalışmalar vardır. Sendika tarafından hazırlanan "COVID-19 Dosyası"na göre; set, sahne ve stüdyolarda alınması gereken önlemlere ilişkin ilgili bakanlıklarla görüşmeler

gerçekleştirilmiş, uluslararası oyuncu örgütleri ile iletişime geçilmiş, hukuki destek sağlanmış, tiyatro oyunlarından kaçının iptal olduğuna dair raporlama yapılmıştır. Salgın ilan edilen 11 Mart 2020'den itibaren çalışmaya devam eden setler için 17 Mart 2020 tarihinde “setleri durdurun” kampanyası yapılmış ve Bakanlık, Valilik ve İl Kültür Müdürlüklerine dilekçeler gönderilmiş, sosyal medya kampanyasının da desteği ile, bu sayede setlerin %70'i durdurulmuştur (Oyuncular Sendikası, t.y.).

Bunların dışında, İKSV tarafından hazırlanan “Pandemi sırasında kültür sanatın birleştirici gücü ve alanın ihtiyaçları” başlıklı raporun Türkiye’de pandemi döneminde kültür-sanatın durumunu en kapsamlı analiz eden raporlardan biri olduğu tespit edilmiştir. Raporda öncelikle tüm dünyadaki destekler kısaca özetlenmiş, ardından Türkiye’deki destekler de sıralanmıştır (IKSV, 2020). Buna göre, pandemi döneminde tüm dünyada hükümetlerin, sivil toplum kuruluşlarının (STK), kültür kurumlarının ve filantropik kuruluşların yaratıcı endüstrilere ve kültür-sanat sektörüne ve de bağımsız sanatçı, tasarımcı ve kültür çalışanlarına destekleri kredi, fon ve tazminat olarak; sanatsal üretime yönelik destekler olarak; “kültür-sanat sektörü özelinde yürütülen bilgilendirme ve savunuculuk faaliyetleri” olarak farklı başlıklar altında sunulmuştur.

Buna göre, kültür-sanat alanındaki meslek birlikleri, sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarının sağladığı destekler, alanlara ve desteğin niteliğine göre kamusal desteklerden farklıdır. Araştırma kapsamında incelenen dokümanlar belirlenen temalara göre analiz edildiğinde, meslek birlikleri, sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarının nakit finansal destek, dijital arşiv desteği, erken bilet rezervasyonu, sanatsal performansın icrası için gereken çevrimdışı veya çevrimiçi ortamların sağlanması ve yaşanan sorunlara ilişkin yapısal çözüm önerileri geliştirilmesi olarak destekler sunulmuştur. En çok destek alanlar, sinema-TV sektöründe çalışanlardır. Özel tiyatrolar ve tiyatro sanatçıları için erken bilet rezervasyonu desteği yapılmıştır. Buna göre, tüm kültür-sanat sektöründe kamu ya da meslek birlikleri ve sendikalar tarafından hiç destek alamayan, adeta görmezden gelinenler canlı müzik ve eğlence sektöründe faaliyet yürüten sanatçılardır.

Yukarıdaki alanlarda faaliyet yürüten meslek birlikleri ve sendikalar, yaşanan sorunlara ilişkin yapısal çözüm önerileri geliştirilmesi anlamında da üyelerine destek olmuş, üyelerinin taleplerini ilgili bakanlıklara iletmıştır. Ancak Eylül 2020 itibarı ile ilgili bakanlıklarca, vergilerin ertelenmesi gibi bazı taleplere olumlu dönüş yapılması haricinde, iletilen taleplerin büyük bir kısmı henüz karşılanamamıştır. Özellikle acil finansal desteğe ihtiyacı olan müzik ve tiyatro sektörüne ilgili bakanlıklardan destek verilmesi veya devlet destekli kredi verilmesi

gibi talepler henüz gerçekleştirilememiştir (Kakı, 2020). Buna göre, kültür-sanat alanında faaliyet yürüten meslek birliği ve sendikaların merkezi yönetimdeki politika yapıcılar üzerinde yeterince etkili olamadıkları, ancak yerel yönetimlerle iyi bir iş birliği içerisinde olduklarını ileri sürmek mümkündür.

6. SONUÇ

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yaratıcı ve kültürel endüstrilerin sürdürülebilir ekonomik ve insani gelişmeye pozitif etkileri vardır. Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasında yaratıcı ekonomiye katkı sağlayan önemli ülkelerden biri olarak değerlendirilmektedir. Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye’deki yaratıcı ve kültürel endüstrilerle ilgili kurumsal adımlar yakın bir geçmişte başlamış olmasına rağmen, son yıllarda alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır.

COVID-19 salgınından dünya ekonomisi olumsuz etkilemesine rağmen, bilgi ve iletişim teknolojileri gibi yaratıcı ve kültürel endüstrilerin bazı sektörleri salgından olumlu etkilenmiştir. Ancak kültür ve sanat sektörü salgından en olumsuz etkilenen sektörlerdendir. Türkiye’de yayımlanan genelgeler ile 15 Mart-1 Temmuz 2020 tarihleri arasında faaliyetlerine ara verilen sektörler arasında yer alan kültür-sanat sektörü ve çalışanları pandemi döneminde desteğe ihtiyaç duymuştur. Özellikle bağımsız sanatçı ve kültür profesyonellerinin ve de bağımsız işletmelerin desteklenmesi, gelecekte Türkiye’de kültür-sanat alanının faaliyetlerine devam edebilmesi için hayati önem taşımaktadır.

Mart-Eylül 2020 tarihleri arasında Türkiye’de kültür-sanat sektörlerine sağlanan destekleri ortaya koyan bu araştırma kapsamında incelenen dokümanlara göre, merkezi ve yerel yönetimler ve meslek birliklerinin sağlamış oldukları destekler aşağıda bir tablo halinde özetlenmiştir.

	Vergi erteleme	Nakit finansal destek	Dijital arşiv	Erken bilet rezervasyonu	Sanatsal ve kültürel etkinlikler için çevrimdışı ve çevrimiçi ortam sağlanması
Sinema	•	♣		• (sınırlı)	♦
Televizyon		♣			♦
Tiyatro	•		•	♦♣	♦♣
Müzik	♣ (sınırlı)		•		♦
Gösteri ve Performans Sanatları			•		♦

Not: Tabloda devlet destekleri • sembolü ile, yerel yönetim destekleri ♦ sembolü ile ve meslek birlikleri ve sendikaların destekleri ♣ sembolü ile belirtilmiştir.

Yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı olarak açıklandığı gibi, bağımsız sanatçı ve kültür profesyonellerine devlet kurumları veya ilgili bakanlıklar tarafından herhangi bir nakit finansal destek verilmemiştir. Sektör çalışanlarının büyük bir bölümünün gündelik ve yevmiyeli çalışan olması ve vergi mükellefi olmamaları nedeniyle bağımsız sanatçılar için vergi erteleme anlamlı bir destek sağlamamıştır. Araştırmanın sınırlılıkları çerçevesinde değerlendirildiğinde, pandemi döneminde kültür-sanat sektörüne yeterli kamusal desteğin verilmemiş olmasının sektörün sürdürülebilirliği açısından ciddi sorunlara yol açacağına inanılmaktadır.

İKSV tarafından hazırlanan raporda, pandemide pek çok kültür-sanat etkinliği iptal edildiği halde, sanatçı ve kültür profesyonellerinin yeni ve yaratıcı yöntemlerle pandeminin zorluklarının atlatılmasına katkı verdiği ve her şeye rağmen kültür ve sanatın birleştirici ve iyileştirici gücünün daha iyi anlaşıldığına vurgu yapılmaktadır (İKSV, 2020: 3). Ancak yaratıcı ve kültürel endüstrilerin turizm, reklamcılık, bilgi ve iletişim teknolojileri gibi diğer sektörlerinde ürün ve hizmetlerin ücretsiz paylaşılması söz konusu olmazken, tüm dünyada kültür ve sanat ürünleri, faaliyetleri çevrimiçi ortamlarda büyük oranda ücretsiz olarak erişime açılmıştır. Bu durum pandemi öncesinde sadece belirli toplumsal kesimler için erişilebilir olan kültür ve sanata, pandemi döneminde isteyen herkesin erişmesine olanak vermiştir, bu açıdan toplumlar üzerinde olumlu etkileri olmuştur. Ancak COVID-19 pandemisinde olduğu gibi, olağanüstü koşullarda, kamu desteği olmadığında sektörün ayakta kalması oldukça güçtür. Türkiye’de kültür-sanat sektörüne yeterli kamu desteğinin verilmediği göz önünde bulundurulduğunda, uzun vadede sektörün sürdürülebilirliğini sağlamak için pandemi döneminde ve sonrasında acil kamusal desteğe, uygulanabilir politikalara ve yeni iş modellerine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında yaratıcı ve kültürel endüstrilerin yoğun olduğu büyükşehirlerde pandemi döneminde yerel yönetimlerin bağımsız sanatçı ve kültür profesyonellerini kapsayan çeşitli destekler sundukları tespit edilmiştir. Yerel yönetimler, sanatsal ve kültürel etkinliklerin çevrimiçi ve çevrimdışı ortamlarda sanatseverlerle buluşmasına olanak tanımışlar, kültür-sanat sektörünün sorunlarına yapısal çözüm önerileri geliştirilmesine katkı sunacak çalıştay gibi etkinlikler organize etmişler ve kültür-sanat faaliyetlerinin artırılması için geleceğe yönelik projeler geliştirilmesine katkı vermişlerdir. Bunlara ek olarak, araştırma kapsamında kültür-sanat alanındaki meslek birlikleri, sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarının, kültür-sanat sektörü çalışanlarına, ama büyük oranda sinema-TV sektörü çalışanlarına, nakit finansal destek verdiği tespit edilmiştir. Ancak ne merkezi yönetimden ne de meslek birlikleri ve sendikalar tarafından hiç destek verilmeyen sektör, canlı müzik ve eğlence sektörü çalışanlarıdır. 15 Mart-1

Temmuz arası faaliyetleri durdurulan eğlence mekanları ve bu mekanlarda sahne alan canlı müzik performansı yapan bağımsız sanatçıların desteklenmemesi bu sektörün uzun vadede ciddi sorunlar yaşamasına yol açacaktır.

Kültür-sanat alanında faaliyet yürüten meslek birlikleri, sendikalar ve sivil toplum kuruluşları sektörün durumunu, ihtiyaçlarını ve taleplerini ilgili bakanlıklara ve devlet kurumlarına iletmiş, ancak Eylül 2020 itibarı ile henüz taleplerin büyük bir kısmı karşılanmamıştır. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin bağımsız sanatçı ve kültür profesyonelleri ile iyi bir iş birliği içerisinde olduğu ancak meslek birliği ve sendikaların politika yapıcılar üzerinde yeterince etkili olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca COVID-19 pandemisi, kültür-sanat sektöründe zaten var olan birçok yapısal sorunu da açığa çıkarmıştır, tüm paydaşların sektöre destek olması sürdürülebilir kültür-sanat faaliyetleri için hayati önem taşımaktadır.

UNSECO, Ekim 2020’de yayımlanmış olduğu “Krizdeki Kültür” başlıklı politika rehberinde, pandemi döneminde kültür ve sanatın yaşadığı zorlukları değerlendirmekte ve dayanıklı, güçlü yaratıcı sektörler geliştirilmesi için sanatçı ve kültür profesyonellerine doğrudan destek verilmesi, sektöre destek verilmesi ve dijital teknolojilerle kültürel ürünlerin dolaşımının hızlanmasının yarattığı yeni tehditler ve fırsatları değerlendirip sektörün rekabetçiliğinin desteklenmesi için bazı pratik tavsiyelerde bulunmaktadır. Rehberde çeşitli ülkelerden örnekler verilerek politika yapıcılara pratik öneriler sunulmaktadır (UNESCO, 2020f). Rehber, Türkiye’de yaratıcı ve kültürel endüstriler için politika geliştirilmesi konusunda katkılar sunabilir.

Türkiye’deki kültür politikalarının yoğunluklu olarak “milli kültür” bağlamında ele alınması, Türkiye’nin küresel yaratıcı ekonomiye katkısının sadece ekonomik boyutuyla değerlendirilmesi, Türkiye’nin yaratıcı ve kültürel endüstrilerde ilerlemesi için yeterli değildir. Özellikle pandemi döneminde ciddi zorluklar yaşayan kültür ve sanat sektörüne ve bağımsız sanatçı ve kültür profesyonellerine acil finansal destek sağlanması, sektörün sürdürülebilirliği için dijital teknolojilerin dahil edildiği, yaratıcı içeriklerdeki telif haklarının korunduğu yeni iş modellerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Kültür politikalarının, yaratıcı ve kültürel endüstriler alanında faaliyet yürüten tüm aktörlerin katılımı ile oluşturulması sürdürülebilir insani gelişme için de büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- III. Milli Kültür Şurası Sonuç Raporu (2017).
<http://kultursurasi.kulturturizm.gov.tr/TR,176398/sura-sonuc-raporu.html> (28.01.2021)
- Adana Büyükşehir Belediyesi (2020), “Altın Koza’nın Ödüllü Filmleri Açık Hava Sinemasında”, <https://adana.bel.tr/haber/altin-koza-nin-odullu-filmleri-acik-hava-sinemasinda> (25.09.2020).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2020a), “Sanatı Dijital Ortama Taşıyan Belediye”, <https://www.ankara.bel.tr/haberler/sanati-dijital-ortama-tasiyan-belediye/> (25.06.2020).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2020b), “Başkent’te Canlı Yayınlarla Sanat Keyfi”, <https://www.ankara.bel.tr/haberler/baskentte-canli-yayinlarla-sanat-keyfi/> (25.09.2020).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2020c), “Kent Konseyi Kültür ve Sanatın Başkenti için Çalışacak”, <https://www.ankara.bel.tr/haberler/kent-konseyi-kultur-ve-sanatin-baskenti-icin-calisacak/> (25.09.2020).
- Ankara Kültür Mirası (2012), “Ankara Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri Projesi”, http://www.envanter.gov.tr/files/kultur-ekonomisi/ake_old.pdf (29.05.2020).
- Antalya Büyükşehir Belediyesi (2020), “Büyükşehir’den Sanata ve Sağlık Çalışanlarına Destek”, <https://www.antalya.bel.tr/Haberler/HaberDetay/?Id=8281&CategoryName=K%C3%BCl%20Miras%C3%BCr/Sanat&NewsOnPage=8&PageID=> (20.09.2020).
- Barua, Suborna (2020), “Understanding Coronanomics: The Economic Implications of the Coronavirus (COVID-19) Pandemic”, SSRN, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3566477> (02.09.2020).
- Başkent Üniversitesi (t.y.), “Başkent Üniversitesi Yaratıcı Kültür Endüstrileri Uygulama ve Araştırma Merkezi (YAKEM)”, <http://yakem.baskent.edu.tr/> (30.05.2020).
- Bianet (2020, 20 Ağustos), “Özel Tiyatrolar Kooperatif Birliği Kuruluyor”, <http://m.bianet.org/bianet/sanat/229384-ozel-tiyatrolar-kooperatif-birligi-kuruluyor> (20.09.2020).

- Bilgi Üniversitesi (t.y.), “Kültür Politikaları ve Yönetimi Araştırma Merkezi”, <https://kpy.bilgi.edu.tr/tr/sayfa/hakkimizda/2> (30.05.2020).
- BOP (2020, 30 Temmuz). “COVID-19: Government Support Packages for Culture and Creative Industries #2” <http://bop.co.uk/articles/covid-19-government-support-packages-for-cultural-and-creative-industries-2> (20.01.2021).
- Comunian, Roberta ve Lauren England (2020), “Creative and Cultural Work Without Filters: Covid-19 and Exposed Precarity in the Creative Economy”, Cultural Trends, DOI: 10.1080/09548963.2020.1770577.
- Cultural Policy in Turkey – National Report. (2013). <https://rm.coe.int/1680643ad2> (28.01.2021)
- Deloitte (2020), “Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye’de Farklı Kategorilere Etkileri – II”, <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/consulting/articles/kuresel-covid-19-salgininin-turkiyede-farkli-kategorilere-etkileri.html> (15.09.2020).
- Departments for Digital, Culture & Sport (2001), “Creative Industries Mapping Document”, www.gov.uk (29.05.2020).
- Egetelgraf (t.y.), “İzmir Pandemiye Sanatla Aşacak!”, <https://egetelgraf.com/izmir-pandemiye-sanatla-asacak/>(24.06.2020).
- Ersoy, Mehmet Nuri (2020, 04 Nisan), “Desteklerimizle Yanınızdayız #Kültür #Turizm #Sanat #EvdeKal” (MehmetNuriErsoy, Twitter iletisi), <https://twitter.com/MehmetNuriErsoy/status/1246393059383926786> (20.09.2020).
- Eurostat (2019a), Culture Statistics, doi:10.2785/118217.
- Eurostat (2019b), “Culture Statistics: Exports of Cultural Goods as a Share of Total Exports, 2013 and 2018”, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics (29.05.2020).
- Eurostat (2019c), “Culture Statistics: Cultural Employment”, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics (29.05.2020).
- Fernandes, Nuno (2020), “Economic Effects of Coronavirus Outbreak (COVID-19) on the World Economy”, SSRN <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3557504> (02.09.2020).

- Florida, Richard ve Michael Seman (2020), “Lost Art: Measuring COVID-19’s Devastating Impact on America’s Creative Economy. Metropolitan Policy Program”, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/08/20200810_Brookingsmetro_Covid19-and-creative-economy_Final.pdf (18.09.2020).
- İKSV (t.y.), “İstanbul Kültür Sanat Vakfı – Bilgi Belge Merkezi”, <https://www.iksv.org/tr/arsiv/iksv-bilgi-belge-merkezi> (10.09.2020).
- İKSV (2020), “Pandemi Sırasında Kültür Sanatın Birleştirici Gücü ve Alanın İhtiyaçları”, https://www.iksv.org/i/assets/iksv/documents/Pandemi_Sirasinda_Kultur_Sanatin_Birlestirici_Gucu_ve_Alanin_Ihtiyaclari.pdf (20.06.2020).
- İstanbul Valiliği (2020), “Cumhurbaşkanı Erdoğan ‘Ekonomik İstikrar Kalkanı’ Tedbir Paketini Açıkladı”, <http://istanbul.gov.tr/cumhurbaskani-erdogan-ekonomik-istikrar-kalkani-tedbir-paketini-acikladi> (20.09.2020).
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2020), “İBB’den Kültür Sanat Sektörüne Destek”, <https://www.ibb.istanbul/News/Detail/36937> (24.06.2020).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi (2020), “Başkan Soyer Kültür Üreticileriyle Bir Araya Geldi”, <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/baskan-soyer-kultur-ureticileriyle-bir-araya-geldi/43743/156> (24.06.2020).
- İzmirList (2020), “İzmir’den Arabalı Sinemaya Büyük İlgi: Kayıtlar 19 Saniyede Doldu!”, <https://izmirlist.com/izmir-den-arabali-sinemaya-buyuk-ilgi-kayitlar-19-saniyede-doldu.html#more-8228> (24.06.2020).
- Jang-won, L. (2021, 25 Ocak), “Games and Music Sectors See Biggest KOCCA Budget Increase.” *The Korea Herald*. <http://www01.koreaherald.com/view.php?ud=20210125000937> (30.01.2021).
- Kakı, Begüm (2020, 16 Mayıs), “Özel Tiyatroların Bugünü ve Yarını İçin: Tiyatro Kooperatifi”, <https://www.artfulliving.com.tr> (20.09.2020).
- Kreksa (t.y.), “Pandeminin Bağımsız Sanatçıların Ekonomik Durumuna Etkileri – İnfografik”, <https://www.kreksa.com/yayinlarimiz> (19.07.2020).
- Kültürlimited (2020), “COVID-19 Döneminde Tiyatrolara Destekte İlk Adım Anadolu Efes’ten”, <https://kulturlimited.com/2020/05/15/covid-19-doneminde-tiyatrolara-destekte-ilk-adim-anadolu-efesten/> (20.09.2020).

- Kültür Servisi (2020), “Sanat Heyecanı Evimizde”, <https://www.kulturservisi.com/t/sanat-heyecani-evimizde/> (20.09.2020).
- MESAM (2020), “Mayıs 2020 Dijital Alan Dağıtımları Yapıldı”, <http://www.mesam.org.tr/Haberler/mayis-2020-dijital-alan-dagitimlari-yapildi> (20.09.2020).
- Oyuncular Sendikası (t.y.), “COVID-19 Dosyası”, <https://oyuncularsendikasi.org/calismalar/covid-19-dosyasi/> (20.09.2020).
- Özarслан, Zeynep (2019), “Türkiye’de Lisans Düzeyindeki Yeni Medya Eğitimi ve Sektör Beklentileri Üzerine Bir Değerlendirme” Hacettepe Üniversitesi Moment Dergi. 6 (1): 150-175.
- Sanatokur (2020), “İBB’den Sanatçılara Büyük Destek”, <https://sanatokur.com/ibbden-sanatcilara-buyuk-destek/> (25.06.2020).
- SGK (2020), “İstatistik Yıllıkları, SGK 2018”, www.sgk.gov.tr (30.05.2020).
- Simplecast (Yapımcı) (2020, 5 Mayıs). “Nasıl Gidiyor Karantina? - Mirgün Cabas ve Harun Tekin” [Podcast], <https://nasil-gidiyor-karantina.simplecast.com/episodes/harun-tekim> (20.09.2020).
- Sinema Emekçileri Sendikası (2020), “Pandemi ve Yeni Normal Sürece İlişkin İlgili Bakanlıklara Dilekçe Yolladık”, <http://sinesen.org/2020/06/07/pandemi-ve-yeni-normal-surece-iliskin-iligili-bakanliklara-dilekce-yolladik/> (20.09.2020).
- Sinema ve TV Sendikası (t.y.), “COVID-19 Acil Desteği”, <http://www.sinematvsendikasi.org/covid-19/sts-covid-19-acil-destegi/> (25.09.2020).
- Sivil Toplum için Destek Vakfı (t.y.), “Kültür – Sanat Fonu”, <http://siviltoplumdestek.org/kultur-sanat-fonu/> (20.09.2020).
- Soybaş, Fulya (2020, 13 Ağustos), “Eğlence Sektörünün Emekçileri Müzisyenler Zorda”, <http://www.hurriyet.com.tr> (20.09.2020).
- Statista (2020), “Impact of the Coronavirus Pandemic on the Global Economy - Statistics & Facts”, https://www.statista.com/topics/6139/covid-19-impact-on-the-global-economy/#dossierSummary_chapter1 (25.09.2020).
- Sustainable Development Golas Fund (2020), “Creative Industries and Sustainable Development”, <http://www.sdgfund.org>. (29.05.2020).

- Sünter Sayın, Sinem (2019), Kültür Politikaları Bağlamında Milli Kültür Şuralarının Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- T. C. İçişleri Bakanlığı (2020), “Koronavirüs Tedbirleri Genelgesi Kapsamında 149.382 İş Yeri Geçici Süreliğine Faaliyetlerine Ara Verdi”, <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-tedbirleri-genelgesi-kapsaminda-149382-is-yeri-gecici-sureligine-faaliyetlerine-ara-verdi> (20.09.2020).
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013), “Onuncu Kalkınma Planı: 2014-2018”, www.sbb.gov.tr. (29.05.2020).
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020a), “Kültür ve Sanat Tesislerinde Kontrollü Normalleşme Süreci Genelgesi”, <https://www.ktb.gov.tr/Eklenti/73194,kultur-genelge-12pdf.pdf?0> (20.09.2020).
- T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020b), “Özel Tiyatroların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”, <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-264705/ozel-tiyatrolarin-projelerine-yapilacak-yardimlara-ilis-.html> (20.09.2020).
- T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020c), “Yeni Normalde Kriz Fırsata Dönüştürülebilir mi: Kültür Sanat STK’ları Çalıştayı”, <https://basin.ktb.gov.tr/TR-268263/yeni-normalde-kriz-firsata-donusturulebilir-mi-kultur-s-.html> (20.09.2020).
- Tekeli, İlhan (2016), “İzmir Tarih Design Strategy Report”, <http://www.izmirtarih.com.tr/pdf/DesignStrategyReport.pdf> (30.05.2020).
- Tiyatro Kooperatifi (t.y.), “Tiyatro Kooperatifi Tüm Özel Tiyatrolar İçin Mesele”, <https://tiyatrokoooperatifi.org/assets/img/Tiyatro-Kooperatifi-YeniBirlik.jpg> (20.09.2020).
- TOBB (2017), “Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Kreatif Endüstriler Meclisi, Sektörel Farkındalık Çalışmalarına Başlıyor”, <https://tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=7728&lst=Haberler> (10.05.2020).
- TRT Haber (11.03.2020), “Türkiye’de İlk Koronavirüs Vakası Tespit Edildi”, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiyede-ilk-koronavirus-vakasi-tespit-edildi-466216.html> (20.09.2020).

- TÜBA (2011), “The Cultural History of Istanbul Recorded”,
<http://www.tuba.gov.tr/en/news/about-academy/the-cultural-heritage-of-istanbul-recorded> (30.05.2020).
- TÜBA (2020), “COVID-19 Pandemi Değerlendirme Raporu”, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, TÜBA Raporları No:34 (Ankara).
- TÜİK (2020a), “Kültür Ekonomisi 2018”,
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30598> (29.09.2020).
- TÜİK (2020b), “Kültürel İstihdam İstatistikleri 2018”,
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30590> (29.09.2020).
- UNESCO (2015), “Cultural Times: The First Global Map of Cultural and Creative Industries”, www.unesco.org (29.05.2020).
- UNESCO (2020a), “Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development”, www.unesco.org (29.05.2020).
- UNESCO (2020b), “The Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions”, www.unesco.org (29.05.2020).
- UNESCO (2020c), “The Tracker, Culture and Public Policy, Issue I”
<https://en.unesco.org/news/tracker-culture-public-policy-issue-1>
(05.01.2021).
- UNESCO (2020d), “The Tracker, Culture and Public Policy, Issue II”
<https://en.unesco.org/news/tracker-culture-public-policy-issue-2>
(05.01.2021).
- UNESCO (2020e), “The Tracker, Culture and Public Policy, Issue III”
<https://en.unesco.org/news/tracker-culture-public-policy-issue-3>
(05.01.2021).
- UNESCO (2020f). Culture in Crisis – Policy Guide for a Resilient Creative Sector.
<https://en.unesco.org/creativity/publications/culture-crisis-policy-guide-resilient-creative> (28.01.2021)
- UNCTAD (2010), “Symposium: Creative Cities and Industries in the 21st Century”, www.unctad.org (29.05.2020).
- UNCTAD (2018), “Creative Economy Outlook and Country Profiles: Trends in International Trade in Creative Industries”,
https://unctad.org/system/files/official-document/ditcted2018d3_en.pdf
(20.04.2020).

UNCTAD (t.y.), “Work on the Creative Economy”, www.unctad.org (20.05.2020).

Voyvoda, Ebru ve A. Erinç Yeldan (2020), “COVID-19 Salgının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ve Politika Alternatiflerinin Makroekonomik Genel Denge Analizi”, https://yeldane.files.wordpress.com/2020/05/covid_voyvodayeldan_v2_31mayis.pdf (25.09.2020).

WIPO (2017), “How to Make a Living in the Creative Industries”, www.wipo.int (29.05.2020).

YEKON (t.y.), “Yaratıcı Endüstriler Konseyi Derneği”, <http://www.yekon.org/index.htm> (10.09.2020).